

Arkeologisk schaktningsövervakning

Universitetsparken

Lämningar efter ärkebiskopsborgen

Fjärdingen 1:9
Raä 88
Uppsala stad
Uppland

Anna Ölund

Arkeologisk schaktningsövervakning

Universitetsparken

Lämningar efter ärkebiskopsborgen

Fjärdingen 1:9
Raä 88
Uppsala stad
Uppland

Anna Ölund

Omslagsbild: I förgrunden syns schakt 14 med murrester från ärkebiskopsborgens norra rundel. I bakgrunden syns Geijers musa vid Geijersstavn. Foto: Örjan Mattsson, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2010:16

ISSN 1654-8280

Planer och renritningar där inget annat anges; Anna Ölund.
Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/1674

© Upplandsmuseet, 2010

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00. Telefax 018 - 69 25 09
www.upplandsmuseet.se

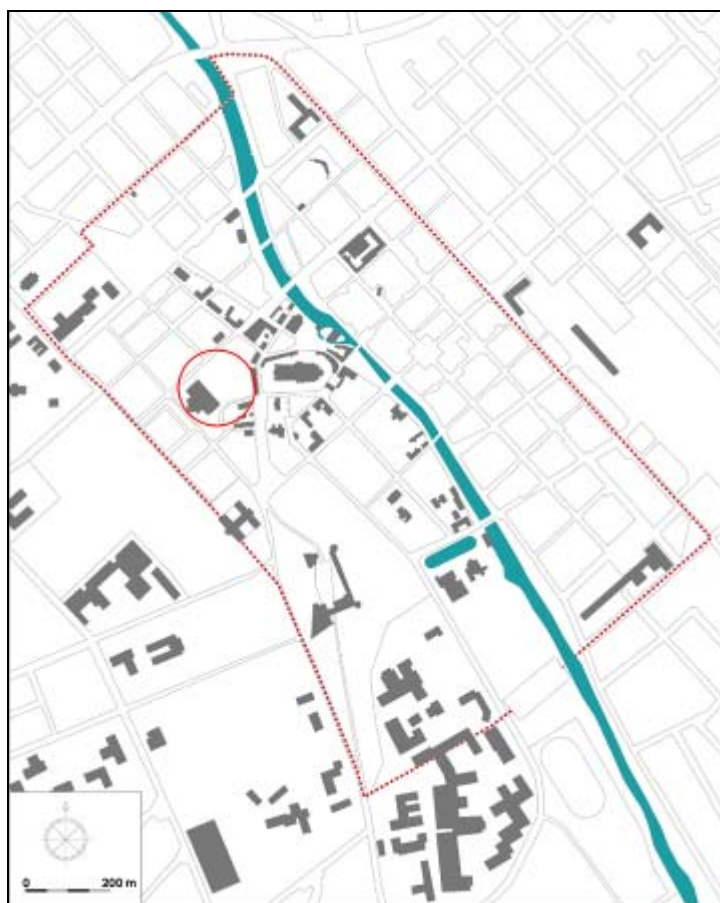
Innehåll

Inledning	6
Bakgrund	8
Tidigare arkeologiska undersökningar	8
Universitetshuset och Universitetsparken	14
Exercitehuset	15
Kungsstallet	18
Ärkebiskopsgården - S:t Eriks gård - Uppsala gård	19
Ärkebiskopsborgen	20
Genomförande	24
Undersökningsresultat och tolkning	27
Schakt på universitetshusets sydvästra sida	28
Schakt i Universitetsparken	33
Diskussion	49
Sammanfattning	51
Referenser	52
Administrativa uppgifter	54

Inledning

Under hösten 2008 och under sensommaren och vintern 2009 genomförde Upplandsmuseets arkeologiska avdelning en schaktningsövervakning i Universitetsparken och runt universitetshuset i Uppsala. Orsaken till arbetet var schaktningar för ny belysningskabel. Arbetet omfattade ny fasadbelysning av universitetshuset, ny belysning av Geijerstatyn samt ny och förbättrad parkbelysning. Arbetet kom även att innefatta två gropar vid universitetshusets trappa. Beställare av arbetet var Statens Fastighetsverk och projektet leddes av Tengbom A5 arkitekter i Uppsala. Schaktningsövervakningen skedde i ett flertal etapper, där etapp I omfattade belysningen i parken, etapp II arbetena kring Geijerstatyn och etapp III fasadbelysningen av universitetshuset.

Arbetet med parkbelysningen, etapp I, skedde efter beslut av länsstyrelsen i Uppsala län, kulturmiljöenheten (dnr 431-6433-08, 2008-06-26). Merparten av det arkeologiska arbetet under etapp I utfördes av Örjan Mattson. De följande etapperna II och III skedde under sensommaren och vintern 2009 efter beslut från kulturmiljöenheten på länsstyrelsen i Uppsala län (431-10826-09, 2009-09-24 och 431-7087-09, 2009-08-06). För det arkeologiska arbetet under etapp II och III svarade Anna Ölund, som också författat rapporten.

Figur 1. Översikten visar Uppsala med läget för Universitetsparken och Universitetshuset markerat. Fornlämningsområdet Raä 88:1, utbredningen för medeltida kulturlager i Uppsala stad, markerat med streckad linje.

Platsen för universitetshuset och Universitetsparken har en lång och spännande historia. Här låg före universitetshuset en exercitiegård, byggd 1665. Exercitiegården byggdes i sin tur på ett kungligt stall, vilket låg på platsen från mitten av 1620-talet. Kungsstallet uppfördes på ruinerna efter en medeltida ringmursborg, stora ärkebiskopsgården även kallad ärkebiskopsborgen. Tidigare arkeologiska undersökningar i området har visat att stora delar av den medeltida borganläggningen finns kvar i parken. Målsättningen med schaktningsövervakningen var att dokumentera eventuella lämningar som skulle komma att beröras av schaktningarna. I förlängningen sågs dokumentationen kunna bidra till ett breddat kunskapsläge kring ärkebiskopsborgen och Uppsalas medeltid.

Figur 2. Arkeologisk schaktningsövervakning under sommaren 2009 i Universitetsparken. I schaktet (7) som löpte sydväst om Geijerstatyn framkom murrester efter den medeltida ärkebiskopsgården. Foto mot öster av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Bakgrund

Det aktuella undersökningsområdet ligger centralt i Uppsala på en slänt mot nordöst. En platå löper från universitetshuset åt söder och väster. Någonstans i område har den medeltida byn Ovanberga legat. Arkeolog Ronnie Carlsson har i samband med Huseliusprojektets forskning kring Uppsala domkyrka fördjupat sig i och sammanställt det arkeologiska och historiska källmaterialet som finns kring domkyrkan och dess omgivning. Stora delar av bakgrundskapitlet är hämtat från ett manus till detta arbete (Carlsson manus).

Fornlämningsbilden i området är mycket komplex och svår att överblicka. Det finns därför inte utrymme att inom ramen för denna rapport gå igenom angränsande kvarters historiska bebyggelse (kvarteren Prosten, Ubbo, Slottskilen, Kamphaf, Pistolen, Rosenberg, Rosendal och Disa). För denna överblick hänvisas till Ronnie Carlssons arbete (Carlsson manus). I detta bakgrundskapitel redovisas endast de tidigare arkeologiska undersökningarna som utförts i Universitetsparken liksom de olika byggnader som legat i parken från medeltid till idag.

Tidigare arkeologiska undersökningar

Några mer omfattande arkeologiska undersökningar har inte skett i Universitetsparken, däremot har ett flertal mindre schaktningsövervakningar gjorts. I många av schakten har resterna efter ärkebiskopsborgen påträffats liksom Gustavianums trädgårdsmur. Schakten har även berört övrig bebyggelse som legat utmed Rundelsgränds gamla sträckning genom parken (se figur 11), liksom bebyggelse vid Övre Slottsgatan. Nedanstående lista finns även redovisad på en översiktsplan, figur 8.

- *1880-talet.* [1] I samband med byggnationen av universitetshuset och Universitetsparken vid slutet av 1800-talet framkom resterna efter ärkebiskopsborgen. Borganläggningen som utgjordes av kraftiga gråstens- och tegelmurar blottades och stora delar av ruinerna efter borgen grävdes bort. Arbetet skedde utan någon direkt antikvarisk övervakning, trots att riksantikvarie Hildebrand hade kontaktats. Intresset för de framkomna ruinerna tycks inte ha varit hög hos de olika inblandade myndigheterna, men väckte stort intresse hos allmänheten (Hahr 1929, s 14f). I samband med att borgen var synlig upprättades en planritning av arkitekt Carl August Kihlberg. Vid samma tillfälle (våren 1886) togs även åtta fotografier som idag finns i Kihlbergs samling på Arkitekturmuseet. Kihlbergs planritning tycks vid en första anblick ge en noggrann och sanningsenlig bild av borganläggningen. Men eftersom byggnationen av universitetshuset hade pågått sedan 1879 och huset stod färdigt 1887 så kan knappast Kihlberg ha dokumenterat borgens västra del, som då låg under universitetshuset. Planens exakthet kan också ifrågasättas vad gäller

stötfogar och murskarvar som inte tycks bilda något logiskt system (Lovén 1996, s 258f).

- 1934. [2] Under sommaren 1934 grävdes schakt i hörnet Järnbrogatan (S:t Olofsgatan) och Övre Slottsgatan (figur 3 & 4). Under Järnbrogatan påträffades en källarvåning till ett medeltida stenhus. I Fyndmaterialet utgjordes av keramik, skor mm (UM arkiv, Sundquist 1935-1937, s 72ff). Ytterligare schakt grävdes i Universitetsparken med anledning av nedläggning av åskledare och telegrafkabel. I hörnet av Rundelsgränd och Järnbrogatan (S:t Olofsgatan) påträffades lämningarna efter ett troligt medeltida hus. I gatukorsningen vid Universitetsparkens norra hörn påträffades lämningarna efter pålning för äldre bebyggelse. Någonstans i Universitetsparken, oklart var, dokumenterades även profilhuggna kalkstensblock, troligen tillhörande ärkebiskopsborgen (Sundquist 1935-1937, s 72).

Figur 3 (tv). Arkeologisk undersökning för nedläggning av telegrafkabel 1934. Schaktet var upptaget i hörnet av Övre Slottsgatan och Järnbrogatan (S:t Olofsgatan). Foto mot öster. Fotograf okänd. A:341, Upplandsmuseet.

Figur 4 (th). Fotot visar den medeltida källare som påträffades vid undersökningen 1934. Källaren låg under Järnbrogatan (S:t Olofsgatan), nära korsningen Övre Slottsgatan. Vid undersökningen påträffades skor, redskap, keramik mm (Sundquist 1935-37). Fotograf okänd, A:342, Upplandsmuseet.

- 1938. [3], osäker lokalitet. Planritningar över schakt i Järnbrogatan (S:t Olofsgatan) mellan Övre Slottsgatan och Rundelsgränd visar påträffade murrester (UM arkiv). Oklart är vad dessa murar representerar.
- 1939.[4] Vid schaktningar framkom gråstensmurar från ärkebiskopsborgens södra länga (Sundquist 1970).
- 1954. [5] Under sommaren 1954 undersökte Nils Sundquist med anledning av ny kulvertdragning delar av ärkebiskopsborgens norra rundel. De framkomna resterna utgjordes av tegelstensmurverk (Sundquist 1970).

Figur 5. Foto över framgrävda rester efter ärkebiskopsborgens södra länga. Fotot taget 1939 mot öster. I bakgrunden ses Gustavianum och Biskopsgatan. Fotograf okänd. B:341, Upplandsmuseet.

Figur 6. Delar av ärkebiskopsborgens norra rundel vilken framkom i samband med grävningar för kulvertnedläggning 1954. Foto mot väster. Fotograf okänd. F639_04, Upplandsmuseet.

- 1955. [6] Under augusti 1955 gjordes troligen grävarbeten mellan Gustavianum och Historicum, vilket framgår av en upprättad planritning. I schaktet framkom resterna efter två murar (UM arkiv). Vilka ytterligare sträckor som grävdes vid tillfället eller vad som framkom är oklart.

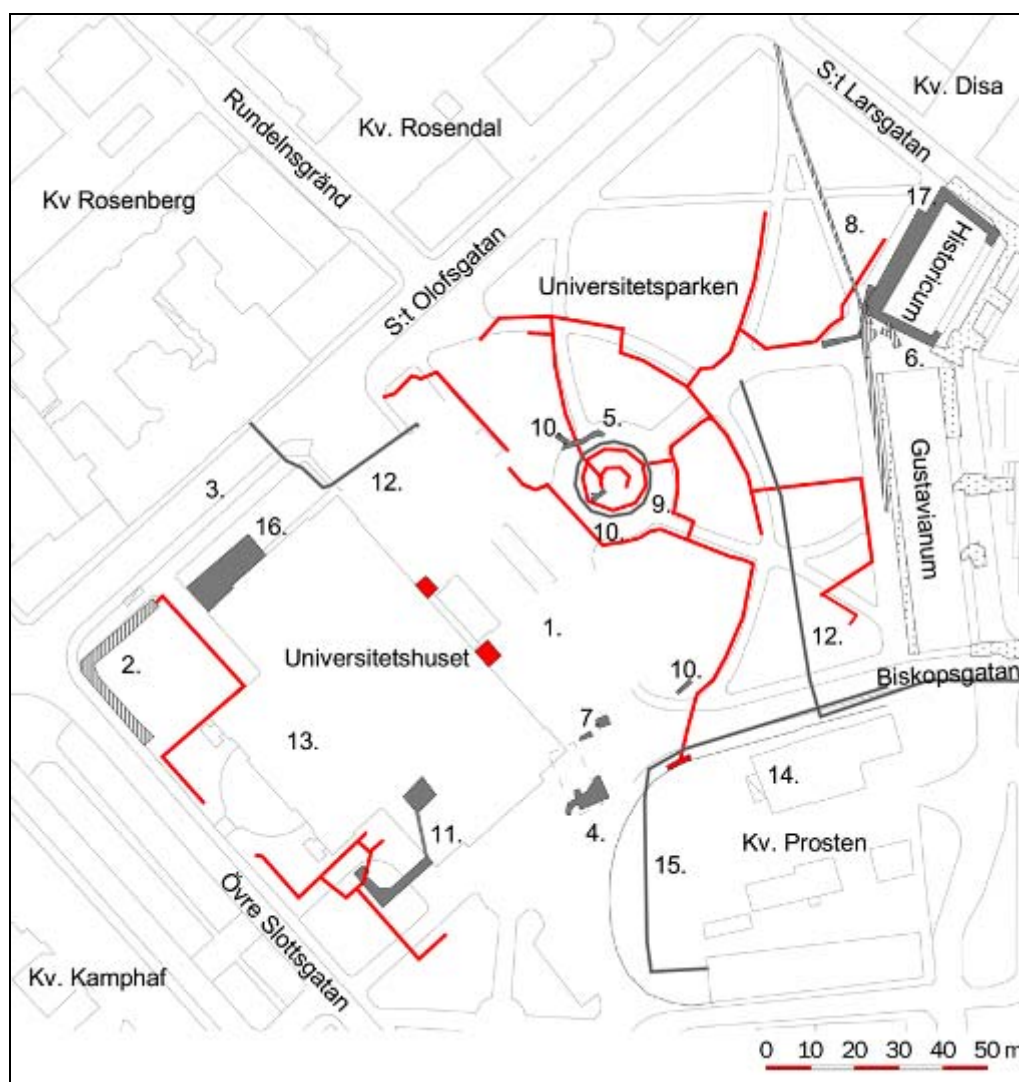
- 1966. [7] Ett mindre schakt frilade delar av ärkebiskopsborgens södra länga. Den inre (norra) muren framkom i schaktet (Sundquist 1970).
- 1966. Ej markerat. En upprättad ritning visar ett teleschakt vilket dragits i Universitetsparken väster om Historicum och Gustavianum. I schaktet framkom murrester vilka tolkats som en sidoflygel till Historicum (UM arkiv). Troligen är murresterna sammanhörande med den byggnad som påträffades på samma plats sex år senare, se nedan.
- 1972. [8] Relativt omfattande grävarbeten genomfördes i Universitetsparkens nordöstra del under oktober och november 1972, med anledning av nedläggning av dagvattenledningar. Bakgrunden till arbetet var Gustavianums problem med fukt i källaren samt problem med stående vatten vid S:t Larsgatan som uppstod vid regn. Ett stamledningsschack löpte från parkens norra hörn mot Historicum och Gustavianum. Vid Gustavianum vek schaktet av och löpte parallellt med Gustavianums västv ägg fram till husets entré. Schaktdjupet för stamledningen varierade från 1,7 m vid gatukorsningen S:t Larsgatan - S:t Olofsgatan till 2,1 m vid Gustavianums entré och bredden var 1 m. Från detta stamledningsschack togs ytterligare schack upp för dagvattenbrunnar i parkens gångar. I schaktet framkom lämningarna efter en byggnad, vilken utgjordes av tegelmurar vilande på gråstensmurar. Sammanlagt blottlades byggnadens ena gavel som var närmare 8,5 m lång med ca 1,5 m tjocka murar. Vid undersökningen framkom även resterna av Gustavianums förra trapphus (Arkivrapport 1972, UM arkiv).

Figur 7. En arkeologisk undersökning i Universitetsparkens norra och nord-östra del företogs 1972. Bilden visar kraftiga tegel- och gråstensmurar vilka påträffades i samband med grävningar för dagvattenledningar. Murresterna som låg 5,5 m väster om Historicums SV hörn, är troligen lämningarna efter det gamla Länslasarettets gårdshus (UM arkiv). I bakgrunden ses S:t Larsgatan och till höger utanför bilden finns Historicums västra fasad. Foto mot NÖ. Fotograf okänd. P1169_1, Upplandsmuseet.

- 1973. [9] När grusgångarnas kanter i Universitetsparken skulle stensättas gjordes en mindre antikvarisk övervakning. Övervakningen gjordes i mars månad när det fortfarande var tjäle i marken, vilket försvårade undersökningen. I schaktet som löpte runt Geijerstatyn påträffades murrester på tre ställen (Arkivrapport 1973, UM arkiv). Troligen är det resterna efter den norra rundeln, det nordöstra borghörnet och den östra borglängan som berörts av undersökningen.
- 1991. [10] Uppsala universitet tog 1991 initiativet till ett forskningsprojekt "Uppsala gård" (Program för Uppsala gård 1991, UM arkiv). I samband med detta gjordes en mindre forskningsundersökning i syfte att fastställa lämningarnas status och tre mindre schakt grävdes. Två schakt berörde borgens norra torn där 1,7 m höga gråstensmurar fanns bevarade. Det tredje schaktet berörde borgens östra yttermur. Undersökningen kunde konstatera att den norra rundeln är sekundär till den norra och östra muren (Elfwendahl 1996).
- 1992. [11] I samband med omdragningar av rör i universitetshusets källare genomfördes en arkeologisk övervakning men inget av intresse framkom. Vid samma tillfälle grävdes även två schakt på universitetshusets södra sida (baksidan). Här framkom ett flertal lager men inga konstruktioner iaktogs (Broberg 1996).
- 1993. [12] Närmare 780 löpmeter kabelschakt grävdes i samband med nedläggning av datakabel inom ett flertal kvarter i domkyrkoområdet. Två av dessa schakt grävdes i Universitetsparken. I schaktet norr om universitetshuset påträffades två stenläggningar. I schaktet som löpte i Biskopsgatan och som därefter drogs norrut genom Universitetsparken framkom i den norra delen resterna efter en mur, troligen Gustavianums trädgårdsmur (Anund 1994, s 33f).
- 1997-1999. [13] Upplandsmuseet genomförde en arkeologisk övervakning i samband med installation av ventilationstrummor, hiss mm, i universitetshusets källare. Här påträffades en grundmur vilken tolkats som resterna efter exercitiegårdens Beridarhus, dvs. den västra flygeln (Eriksson 1999a).
- 1999.[14] Upplandsmuseet genomförde en antikvarisk kontroll i och med att ett tidigare okänt valv påträffats i ett källarrum i Ärkebiskopsgården, Kv. Prosten. Murresterna i källaren har tolkats som delar efter en nisch i ärkebiskopsborgens södra rundel (Eriksson 1999b).
- 2001. [15] Upplandsmuseet utförde en arkeologisk övervakning i samband med nedläggning av optokabel i området. Murrester, vilka tolkades som delar av det södra borgtornet framkom i Biskopsgatan. Schaktet löpte ytligt i Akademigatan och Biskopsgatan för att avslutas i ärkebiskopsgårdens södra flygel (Syse 2001).
- 2007 [16] Upplandsmuseet övervakade ett schakt utefter universitetshusets norra gavel. Anledningen till arbetet var anläggande av en radonbrunn. I schaktet fanns inget av antikvariskt intresse (Skr. Dnr Ar-1588-2006).

- 2007-2008. [17] Upplandsmuseet genomförde arkeologiska schaktningsövervakningar kring Historicum (Ekermanska huset) i samband med restaureringen av byggnaden. Vid övervakningen 2007 påträffades inget av antikvariskt intresse. I 2008-års schakt påträffades bebyggelse lämningar från 1600-talet som stått utmed Rundelsgränds norra sida (Ölund 2008). Troligen är det samma byggnad som framkom 1972.

Figur 8. Plan över utförda arkeologiska undersökningar i Universitetsparken och universitetshuset. Röda partier på planen visar denna rapport's aktuella schakt. Grå schakt anger tidigare undersökningar. Linjeskräfferade sträckor anger undersökningar med något osäker lokalitet och för prickade schakt hänvisas till Carlsson, och där anförd litteratur.

Universitetshuset och Universitetsparken

Universitetshuset är universitets huvudbyggnad och används idag för föreläsningar, konserter, representation och akademiska högtider. Här sammanträder också konsistorium och fakulteter. Idag är huset och delar av parken byggnadsminnesmärkta och fastigheten ägs av Statens Fastighetsverk, som mellan åren 1996-2001 lät genomföra omfattade invändiga restaureringar.

I samband med Uppsala universitets 400-årsjubileum 1877 var det tänkt att ett nytt universitetshus skulle invigas. Universitetets lokaler i Konsistoriehuset, Gustavianum och Carolinasalen började minst sagt bli trångbodda, omoderna och otillräckliga för verksamhetens behov. En arkitekttävling hölls först 1877 och det vinnande bidraget presenterades efter flera ändringar av Herman Teodor Holmgren. Våren 1879 påbörjades byggnationen av universitetshuset genom en pampig invigning av kung Oscar II. Byggmästaren var Carl Henrik Hallström som hade åtagit sig att utföra arbetet för en [alltför] låg summa. Byggkontrollant var arkitekten Carl August Kihlberg. Projektet genomgick ett stort antal ändringar i fråga om utformning och materialval. Projektet präglades av mycket stora ekonomiska bekymmer och förseningar, men efter åtta år stod universitetshuset färdigt (Heinemann & Åman 1987). Arbetet med att anlägga parken skulle fortgå ytterligare några år.

Figur 9. Foto över ärkebiskopsborgens ruiner taget i samband med anläggandet av Universitetsparken våren 1886. På bilden framgår den östra längan med dess tjocka murar. I bakgrunden ses Gustavianum och domkyrkan. På fotot ges en uppfattning om hur nära dessa byggnader ligger varandra. AM1979-109-01, Kihlbergs samling, Arkitekturmuseet.

Det var just anläggningsarbetet som var en av de stora försenande faktorerna. Avlägsnandet av exercitiegården gick utan problem men under denna låg lämningarna efter en medeltida borganläggning, ärkebiskopsborgen. Det tycks som om man vid byggnationen av universitetshuset inte varit medveten om borganläggningens storlek, karaktär och omfattning (Hahr 1929, s 11ff). Arbetet med rivning av den medeltida borgen blev mycket mödosamt och långdraget. Det var som en *"sammangyttrad massa, hård som järn, men på samma gång seg som bly"* (Aurelius 1987, s 56). Platsens topografi med en nivåskillnad på 12 m mellan S:t Larsgatan och universitetshuset orsakade stora problem. Detta resulterade att delar framför universitetshuset fick ritas om, där en halvcirkelformad plan ersattes med de terrasserade balustrader/ramper som finns idag. Kring universitetshuset började det gytter av verktygsbodas, arbetsskjul, kalkskjul, smedja, arbetarbostäder och kontor rivas i samband med att parken anlades. Anläggningsarbetet påbörjades 1886 och stod färdig 1887. I maj samma år invigdes det nya universitetshuset av Oscar II (Aurelius 1987).

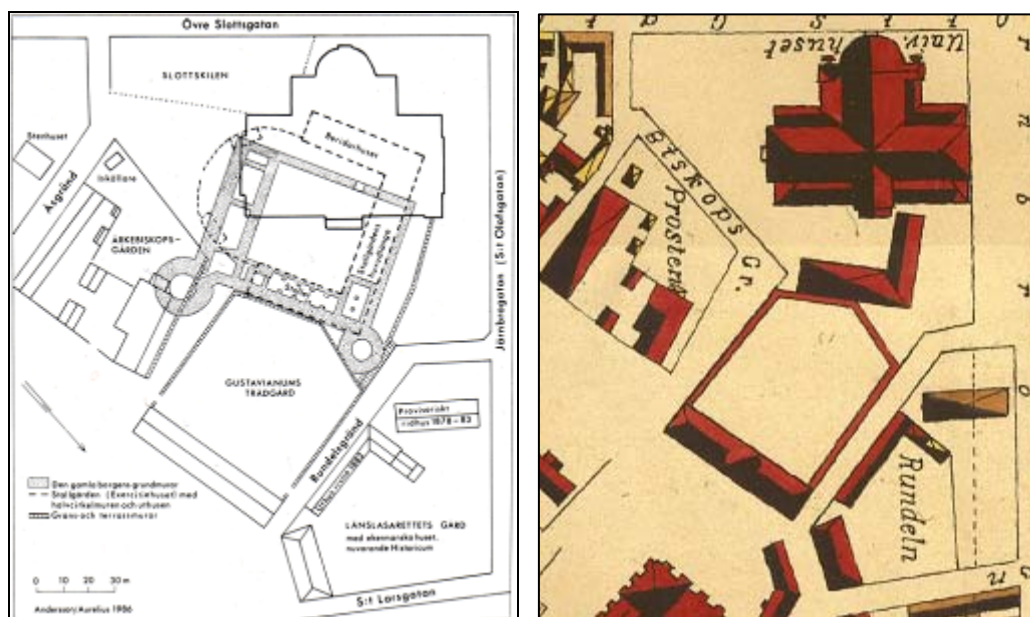

Figur 10. Invigningen av universitetshuset skedde under stor pompa och ståt den 17 och 18 maj 1887. Fotot är troligen taget från Gustavianum. Fotograf Henri Osti. OD170, Upplandsmuseets bildarkiv.

Exercitiehuset

På den plats där universitetshuset skulle uppföras låg före byggnationen exercitiehuset (även kallat Stallgården). Under universitetshusets byggnadstid stod delar av exercitiehuset kvar, där mittlängan användes för lägenheter och kontor och den östra längan användes även vidare som

stall. Den västra flygeln revs dock och uppfördes åter tillfälligt i nuvarande Universitetsparken (figur 11, Aurelius 1987, 54ff).

Figur 11 (tv). Planen visar exercitiehuset i förhållande till den underliggande ärkebiskopsborgen och universitetshuset. På planen framgår även Gustavianums muromgärdade trädgård liksom Rundelsgränds tidigare sträckning. Plan från Aurelius 1987.

Figur 12 (th). Utsnitt från 1882 års karta upprättad av Robert Schumburg. Kartan visar att exercitiehuset östra och norra länga fanns kvar bredvid grunden till universitetshuset. På kartan finns även Gustavianums trädgårdsmur men inte ruinerna efter rundeln. Två år efter att kartan upprättades visar en ny karta en planlagd park, Universitetsparken.

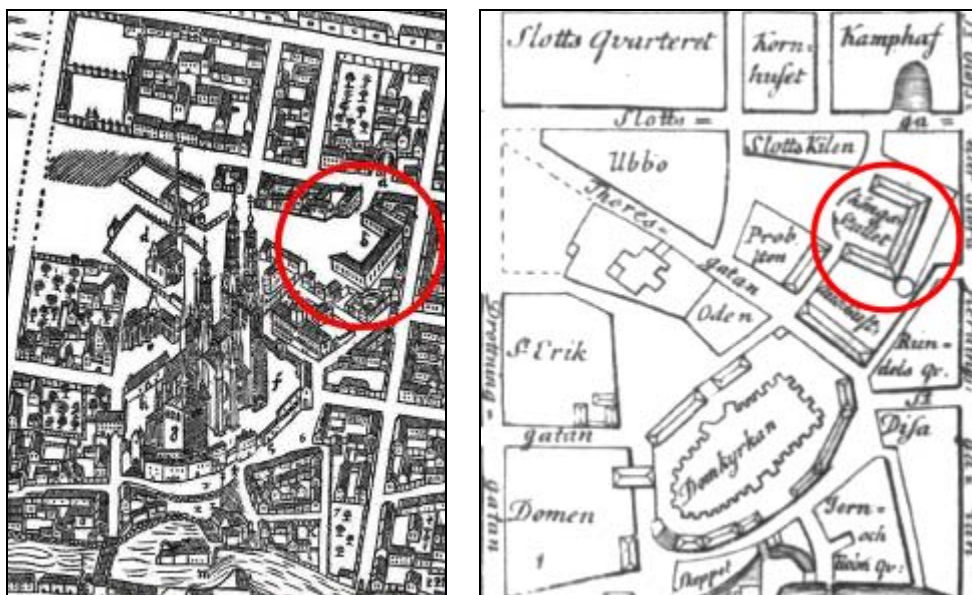
Exercitiehuset uppfördes av Olof Rudbeck mellan 1663-65 på platsen för ett förfallet kungsstall. Det gamla Kungsstallet och marken hade donerats till akademien av drottning Kristina 1648. Syftet med donationen var att en ny universitetsbyggnad skulle uppföras och ritningar till byggnaden hade troligen tagits fram av Nicodemus Tessin d ä (Carlsson manus). Av ekonomiska skäl blev bygget inte av utan på platsen upprättades istället en exercitieinstitution där franska och italienska lärdes ut, liksom ridning, fäktning och dans. Exercitiegårdens syfte var att uppmuntra adliga ungdomar att komma till akademien (Hahr 1929, s 5ff).

Under 1600-talet tycks det som om bebyggelse funnits kring Gustavianums trädgårdsmur och kring ruinerna efter ärkebiskopsborgen. 1696 skriver Olof Rudbeck i ett brev att man påbörjat rivningen av byggnader i området och en teckning av Johan Lithén stärker detta (Carlsson manus).

Figur 13. Ett unikt foto över Uppsalas östra utkant, troligen från 1870-talet. Fotot är taget från domkyrkans torn mot öster. Till vänster i bild ses exercitiegården som låg på den plats där universitetshuset nu står. På fotot syns bebyggelsen inom kvarteren Pistolen och Rosenberg. Även ett hus i kvarteret Kamphaf kan skönjas. I bakgrunden ses det inhägnade observatoriet och bebyggelse tillhörande detta. I fonden ses åkrar och Berthåga. Bilden är tillsammans med ytterligare ett foto, taget från Slottsbacken, möjligen de enda bevarade fotografierna över exercitiehuset (Uppsala universitetsbibliotek).

Som framgår av foton, kartor och målningar var exercitiehuset en envåningsbyggnad med en huvudlänga mot norr och två flyglar. Mellan flyglarna fanns en öppen gårdsplan som omgärdades av en mur åt söder. I muren fanns två mindre uthus. Exercitiehuset finns på två ritningar uppförda av Rudbeck, ett utkast och en planta. På plantan ligger stallet i den östra längan men på utkastet i den västra. Av J. Brolins karta från 1770 framgår att den östra flygeln kallades Stallet, den västra Beridare Huset och huvudlängan för Exercitie Mästarens Rum. Exercitiehuset har sannolikt byggts på kungsstallet. Kungsstallets L-formade byggnad motsvaras av exercitiehuset norra och östra längor (se figur 16). Troligen har både kungsstallet och exercitiehuset anlagts på ärkebiskopsborgens grund vilket kan förklara samstämmigheten. Mycket talar dock för att det i exercitiehuset fanns bevarade delar av kungsstallet (Carlsson manus).

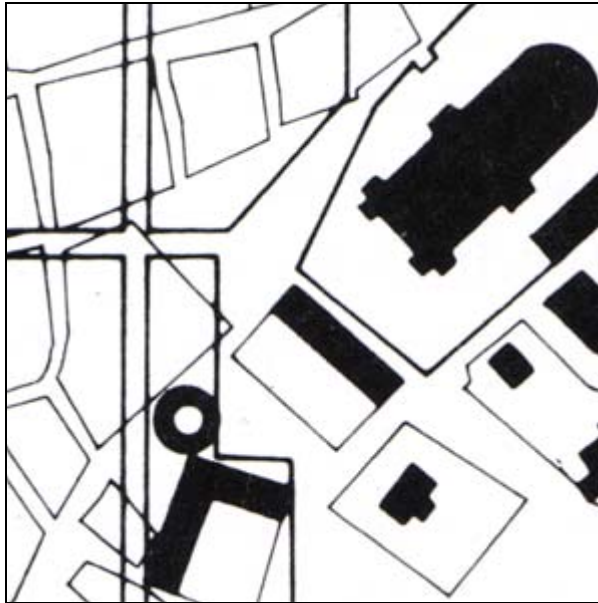
Figur 14 (tv). Utsnitt från Olof Rudbeck d ä huskarta över Uppsala i Atlasbandet till Atlantican, tryckt 1679. Exercitiehuset markerat.

Figur 15 (th) Utsnitt ur J B Bussers avritning av Uppsala stad från 1773. Exercitiehuset markerat.

Kungsstallet

I det aktuella undersökningsområdet på samma plats som exercitiehuset lät Gustav II Adolf uppföra ett kungligt stall på 1620-talet. Detta Kungstall byggdes ovanpå ruinerna av ärkebiskopsborgen och troligen användes byggnadsmaterial från borganläggningen till stallet. Kungsstallet blev dock relativt kortvarigt då drottning Kristina skänkte tomten med stallet till akademien 1648 (som nämnts ovan).

Kungsstallet finns inritat på regleringskartan från 1643 som en L-formad byggnad. Den tycks inte ha varit förbunden med ärkebiskopsborgens norra torn, den s.k. Rundeln, som ligger utanför kungsstallets nordöstra hörn. Enligt Johan Schefferus (1666) reparerades den större [ärkebiskopsgården] av kungen genom påbyggda murar 1626. Två år senare 1628 byggdes en ny del mot norr som kungens stall (Carlsson manus).

Figur 16. Bearbetat och renritat kartöverlägg av ett utsnitt från regleringskartan som visar bebyggelsen strax före 1643. Som framgår av kartan var kungsstallet en L-formad byggnad som låg intill ärkebiskopsborgens norra torn, Rundeln. På bilden ses även domkyrkan, Gustavianum och domprostens gård.

Ärkebiskopsgården - S:t Eriks gård - Uppsala gård

Marken i det nu aktuella undersökningsområdet tillhörde troligen kungen under tidig medeltid men övergick vid flytten av ärkebiskopssätet (1273) till domkyrkan. I detta område låg ärkebiskopsgården, ett komplex som troligen utgjordes av en bostad, lilla ärkebiskopsgården och en borganläggning, stora ärkebiskopsgården. Dessa ska inte förväxlas med dagens ärkebiskopsgård som uppfördes på 1330-talet som domprostgård och inköptes 1692 till ärkebiskopsgård (Carlsson manus). För att förvirra lite extra, så kallades också ärkebiskopsgården i Uppsala under medeltid ibland för S:t Eriks gård, vilket inte ska förväxlas med S:t Eriks slott vid Almarästaket i Stockholms-Näs socken.

Lilla ärkebiskopsgården tjänstgjorde som ärkebiskopens privata bostad och uppfördes nära domkyrkan (vid nuvarande Gustavianum) troligen relativt snart efter flytten av ärkebiskopssätet 1273. Något längre upp i sluttningen (i nuvarande Universitetsparken) uppfördes något senare under medeltid den stora ärkebiskopsgården - ärkebiskopsborgen. Området mellan dessa (den lilla och den stora ärkebiskopsgården) utgjordes under senmedeltid av en inhägnad trädgård. I de dokument som nämner ärkebiskopens gård framgår att gården utgjordes av ett flertal stenhus (Carlsson manus).

Efter reformationen fungerade ärkebiskopsgården en kort tid som kungsgård. Under denna period kallades den för Uppsala gård eller Gamla gården. Vid tiden fanns ett behov av en kungsgård i Uppsala då 1543-års brand förstört kungsgården på Islandet. Byggnationen av det nya slottet på Kasåsen påbörjades 1549 och byggnadsmaterial från ärkebiskopsborgen kom att användas till slottet. Den lilla ärkebiskopsgården tycks dock ha bevarats intakt och används under hela 1500-talet. I början av 1620-talet skänktes byggnaden till universitetet som gjorde den till huvudbyggnad, Gustavianum.

Ärkebiskopsborgen

Det finns ingen samtida avbildning av den medeltida ringmursborg som legat i nuvarande Universitetsparken. Borgens utbredning och karaktär tycks ha varit känd under 1600-talet men på något sätt har den därefter glömts bort. Borganläggningen ”återupptäcktes” på nytt i samband med anläggningsarbetet för universitetshuset och Universitetsparken. Genom omfattande jordschaktningar, spett och spadar blottades resterna efter borganläggningen. Störst förvåning väckte det södra tornfundamentet som delvis ligger under nuvarande ärkebiskopsgården i kv. Prosten (Aurelius 1987).

I samband med anläggningsarbetet togs åtta fotografier av ruinerna. Bilderna visar arbetare och medlemmar ur byggnadskommittén ståendes på och invid mäktiga och höga murar av granit och tegel. Av foton framgår de många valv, gångar och källare som fanns i anläggningen (foton ur Kihlbergs samling, Arkitekturmuseet). När Universitetsparken skulle anläggas revs också de sista ovan mark synliga ruinerna efter borgen, det norra borgtornet, rundeln (figur 17). Detta norra borgtorn hade alltså aldrig rivits utan stått som en ruin i stadsmiljön under 1600-talet till slutet av 1800-talet. Rundeln har gett namn åt den närbelägna Rundelsgränd. Rundeln har också haft namnet Styrbiskop, ett namn som sedan fördes över till den norra bastionen på det nya slottet, möjligen vid mitten av 1700-talet (Hahr 1929). Kring namnet Styrbiskop har flera teorier framhållits. Möjligen ska namnet uppfattas som ett skämtsamt ”Styr biskopen?” (Lovén 1996, s 260) eller som ett folkligt spenamn knutet till Gustav Vasa själv (Sundquist 1970, s 62).

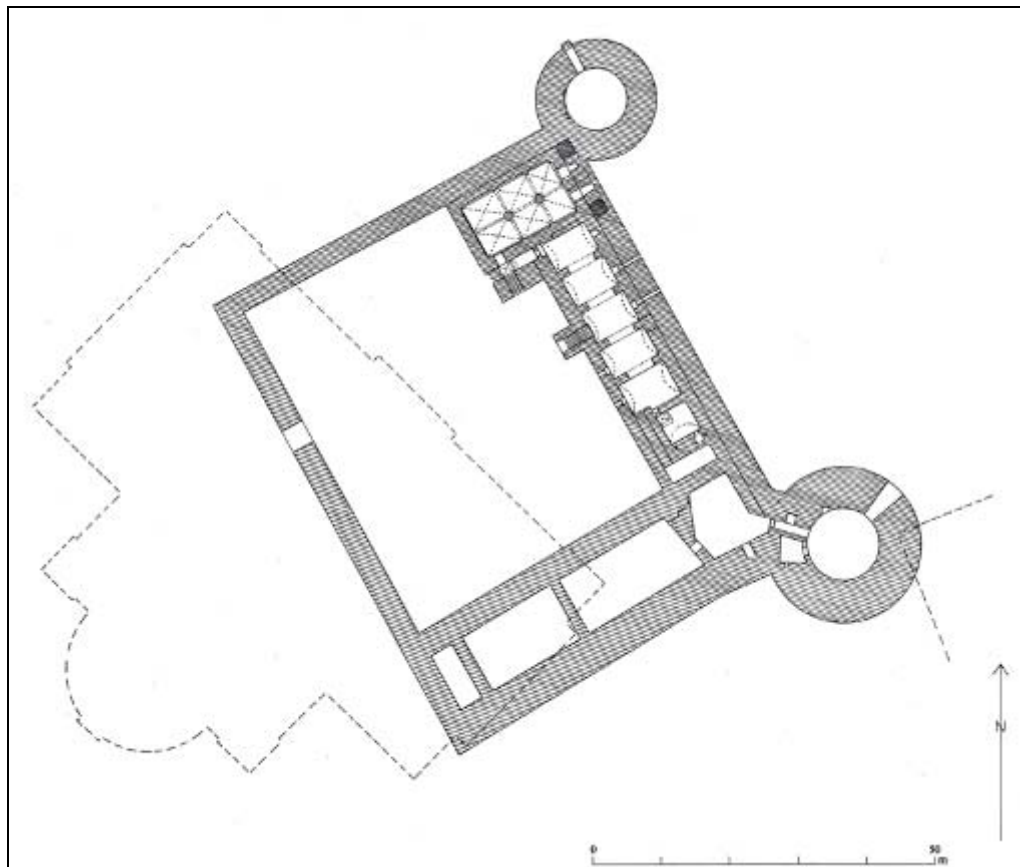

Figur 17. Ärkebiskopsborgens norra torn, rundeln, låg fram till anläggandet av Universitetsparken som en över mark stående ruin. Rundeln har också gett namn till den intilliggande Rundelsgränd. Tornet var 17,5 m i diam. med 4,5 m tjocka skalmurar i tegel lagt i vendiskt förband med fyllning av gråsten. Tornet som också bar smeknamnet Styrbiskop byggdes sannolikt av Gustav Vasa. Fotot taget 1886 då universitetshuset var så gott som färdigbyggt. Fotograf okänd (Uppsala universitetsbibliotek).

Borganläggningen

Enligt den plan som upprättades av Kihlberg var borganläggningen av ansevärd mått. På planen mäter ringmuren 79 x 54 m och murens tjocklek är 5 m i den södra och östra längan och 3 m i övriga längor. Borgens huvudport ligger i väster. Det norra tornet är 17,5 m i diam. med 4,5 m tjocka murar, vilket ger ett utrymme i mitten om 9 m i diam. Tornet tycks inte ha varit förbundet med resten av borganläggningen. Det södra tornet är på ritningen avsevärt större än det norra. Det är 23 m i diameter med 6 m tjocka väggar och med ett tornrum om 11 m i diam. Tornet tycks ha varit förbundet med borganläggningen genom en smal gång (Carlsson manus).

På Kihlbergs plan (figur 18) framgår en byggnad i borgens nordvästra hörn, vilken mäter 11,5 x 18 m. I den östra längan låg en rad välvda utrymmen och i östra längans södra del kan ett torn ha legat. Troligen fanns här en övervåning vilken rymt en sal (Lovén 1996, s 260). Den södra längan tycks enklare utformad med fyra större utrymmen. Den norra muren in mot borggården är 3,5 m tjock medan den södra yttermuren är tjockare utritad.

Figur 18. C A Kihlbergs plan över ärkebiskopsborgen i Uppsala, upprättad 1886. Originalen förvaras på Uppsala universitetsbibliotek. Från Lovén 1996.

Borgens ålder och byggherre

Vem som lät uppföra ärkebiskopsborgen och när detta skedde är ej klarlagt. August Hahr som gjort fördjupande studier kring borgen menar att den uppfördes under senmedeltid och utpekar ärkebiskop Jöns

Håkansson (Johannes Haquini 1422-31) som upphovsman (Hahr 1929). Även Nils Sundquist har intresserat sig för borganläggningen. Sundquist framhåller att den ska ha uppförts av Gustav Vasa 1520-1550. Argumentationen för antagandet är bristfällig och ologiskt. Det orimliga i hypotesen ger en alltför komprimerad byggnadshistoria där Sundquist försöker passa in olika skeenden på mindre än 30 år. Bakgrunden till Sundquists hypotes är antagandet att den lilla ärkebiskopsgården skulle motsvaras av Konsistoriehuset och den stora ärkebiskopsgården är Gustavianum. Christian Lovén har i sin avhandling berört borganläggningen. Lovén nöjer sig med teckna vissa framträdande drag i byggnadens historia och menar att det utan arkeologiska utgrävningar är omöjligt att datera borgen eller dess olika byggskenen. Lovén menar dock att borgens äldsta delar bör vara den rektangulära byggnaden i norr. Före 1521 bör anläggningen vara en ringmursborg med en port i väster, en länga i öster och möjligen ett kvadratisk torn i sydöst. Under Gustav Vasa byggs den södra längan och de två borgtornen (Lovén 258ff). Ronnie Carlsson har försökt sammanfatta byggnadshistoria i tre skeenden, (Carlsson manus):

1. Från 1300- talets andra hälft till 1400-talets första hälft? En rektangulär byggnad uppfördes som ärkebiskopsresidens. Byggnaden var från början inte välvd men troligen i flera våningar. Denna byggnad byggdes sedan ihop med ytterligare två byggnader som låg i söder, vilka nu tillsammans bildade den östra längan. Möjligen har en sal funnits ovanpå den östra längans välvda källare. En gård som låg åt väster kan ha inhägnats av ett plank eller vall utan försvarsfunktion.
2. Från 1400-talets slut till 1500-talets början? En ärkebiskopsborg där det äldre residenset inhägnas med en ringmur och eventuellt förstärks med ett kvadratisk torn i södra delen av östra längan. Möjligen byggs även det runda norra borgtornet?
3. 1500-talets andra fjärdedel? En befäst kungsgård. Möjligen byggs det norra borgtornet i den mån det inte redan uppförts. Den södra längan och det sydöstra tornet byggs, alternativt påbörjas men ej färdigställs. Vid mitten av 1500-talet rivs stora delar av anläggningen och används som byggnadsmaterial till det nya slottet.

Uppsala ärkebiskopsgård var enligt Lovén en medelstark befästning. Borganläggningen hade inget naturligt försvarsläge utan närheten till domkyrkan och övrig bebyggelse i området var snarare till nackdel. Borgens placering har närmast styrts av tradition och prestige än militär strategi. Ringmurens storlek visar dock att biskoparna eftersträvade ett högt försvarsvärde (Lovén 1996, s 261). Ur försvarssynpunkt är placeringen av det nya slottet på Kasåsen betydligt bättre. Byggnationen av det nya slottet ska ses mot bakgrund av den efter stadsbranden 1543 förstörda kungsgården. Med den nya anläggning eftersträvades ett bra försvarsläge och modern utformning. Slottet kom senare kom att byggas ut till ett representativt renässanspalats.

Den historiska situationen

Uppsalas ärkebiskopsborg står i händelsernas centrum vid flera tillfällen under senmedeltid. Vid unionsoroligheterna på slutet av 1400-talet belägrades och intogs ärkebiskopens gård (trol. ärkebiskopsborgen) av Sten Sture d ä som låg i fejd med unionskung Hans och ärkebiskop Jakob Ulvsson. Stens Sture höll borgen i två veckor under 1497 och plundrade den på bl.a bly (Carlsson manus). Borgen tycks vid denna tid ha varit befäst och år 1520 fruktar man inte ens ett anfall av sex-sju tusen bönder. Året efter, 1521, anfalls dock anläggningen av Gustav Vasa som relativt lätt intar borgen. I Peder Swarts krönika (1560) finns en innehållsrik och levande skildring över händelseförloppet 1521. På borgen fanns vid tidpunkten ärkebiskop Gustav Trolles fogde, Bengt Bjugg. På borgen fanns även 100 ryttare och ca 30 knektar. Bengt Bjugg gav i övermod ett gästbud i trädgården mellan den stora och den lilla ärkebiskopsgården och tog för tillfället ned områdets hägnader. På natten anfölls gården av Gustav Vasas trupper som satte eld på stora ärkebiskopsgårdens tak. Gårdens besättning flydde och kvarvarande husfolk gömde sig i källaren (Lovén 1996, s 259, Carlsson manus).

Efter det dramatiska övertagandet gick ärkesätets årliga ränta år 1522 till kronan (Lovén 1996, s 259). Under följande år rustades sannolikt borgen upp, byggdes till och förbättrades av Gustav Vasa. Fram till 1540-talet användes möjligen ärkebiskopsborgen som kungsgård - i den mån det inte endast var den lilla ärkebiskopsgården som användes. Byggnationen av Uppsala slott på Kasåsen påbörjades sannolikt 1549 och stora delar av borganläggningen revs och byggnadsmaterialet användes till det nya slottet.

Genomförande

Under sommaren 2008 utfördes schaktningsarbeten för nya elledningar i Universitetsparken i syfte att förbättra parkbelysningen. För grävarbetet användes en liten bandburen grävmaskin. Schakten var ca 0,5 m breda och 0,5-0,6 m djupa och löpte främst utmed parkens gångar. Där belysningsstolparna placerades var schakten något djupare 0,8 m under befintlig markyta. Schaktningen övervakades vid ett flertal tillfällen under perioden 24 september - 6 oktober. Fotodokumentation och beskrivning av schakten och de påträffade lämningarna gjordes. Över framkomna murpartier upprättades planritningar. Lägesbestämning i X och Y led gjordes utifrån i parken identifierbara element. Ingen höjdmätning (Z-värde) av lämningarna gjordes. Arbetets genomförande och resultat dokumenterades också genom dagboksanteckningar, en s.k. loggbok.

Schaktningsövervakningen fortsatte i samband med grävningarna för fasadbelysning av universitetshuset (etapp III) under sensommaren 2009 samt avslutades med grävningar kring Geijerstytyn (etapp II) under december samma år. Arbetet utfördes även dessa etapper med en bandburen grävmaskin. Schakten var 0,4-0,5 m breda och 0,5-0,6 m djupa. Vid partier för belysningsstolparna som sattes upp för fasadbelysningen

Figur 19. Bent Syse studerar de framkomna lämningarna efter ärkebiskopborgens östra länga och deras läge i förhållande till Kilhbergs planritning. I schaktet (7) fanns murrester vilka motsvarade en 5,5 m tjock yttermur. Foto mot sydöst av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 20. Betongfundament för belysningsstolpe vilka grävdes ned kring universitetshuset. Denna vid schakt 3. Foto mot norr, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

grävdes djupare schakt för stolparnas fundament. Dessa var upp till 1,6 m djupa beroende på fundamentens utformning.

Dokumentationen av schaktens placering i parken och kring universitetshuset gjordes utifrån identifierbara element och ritades in på en planritning. Höjder för murrester framkomna i parkens södra del mättes in med avvägningsinstrument och anges i RH2000. Påträffade lämningar dokumenterades på plan- och sektionssritningar med kompletterades med beskrivningar. Hela arbetet samt påträffade lämningar dokumenterades genom digital fotografering. Även för dessa etapper upprättades en loggbok.

För att kunna belysa universitetshusets fasad på byggnadens framsidan och på den norra respektive södra fasaden projekterades två höga stolpar med kraftiga stolpfundament. För det nordöstra fundamentet grävdes en i ytan 2 x 2 m stor grop som var 1,6 m djup. Vid grävningsarbetet för den sydöstra belysningsstolpes fundament framkom kraftiga murrester. Murresterna antogs tillhöra ärkebiskopsborgens södra långa eller södra rundel. Ovanpå murresterna vilade nuvarande ärkebiskopsgårdens terrasseringsmur i kv. Prosten.

Murarnas placering och mäktighet medförde att en borttagning av dem inte sågs som ett tänkbart alternativ för placering av fundamentet. Diskussioner om hur detta skulle lösas fördes mellan arkitektfirman Tengbom A5, konstruktionsansvarig, länsstyrelsen och Upplandsmuseet. Efter en muntlig överenskommelse med hänvisning till beslut 431-7087-09, beslutade Tina Fors på länsstyrelsens kulturmiljöenhet i Uppsala att

Figur 21. Nuvarande ärkebiskopsgårdens terrasseringsmur som byggts på muren till Ärkebiskopsborgen. Pilen markerar fundamentets tänkta placering. Fotot taget mot söder av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 22. Istället för att ta bort en del av muren fästes belysningsstolpens fundament i den. Fundamentet fästes genom nedborrade armeringsjärn och en över dessa gjuten betongplatta med infästning för stolpen. Foto mot sydväst. Anna Ölund, Upplandsmuseet.

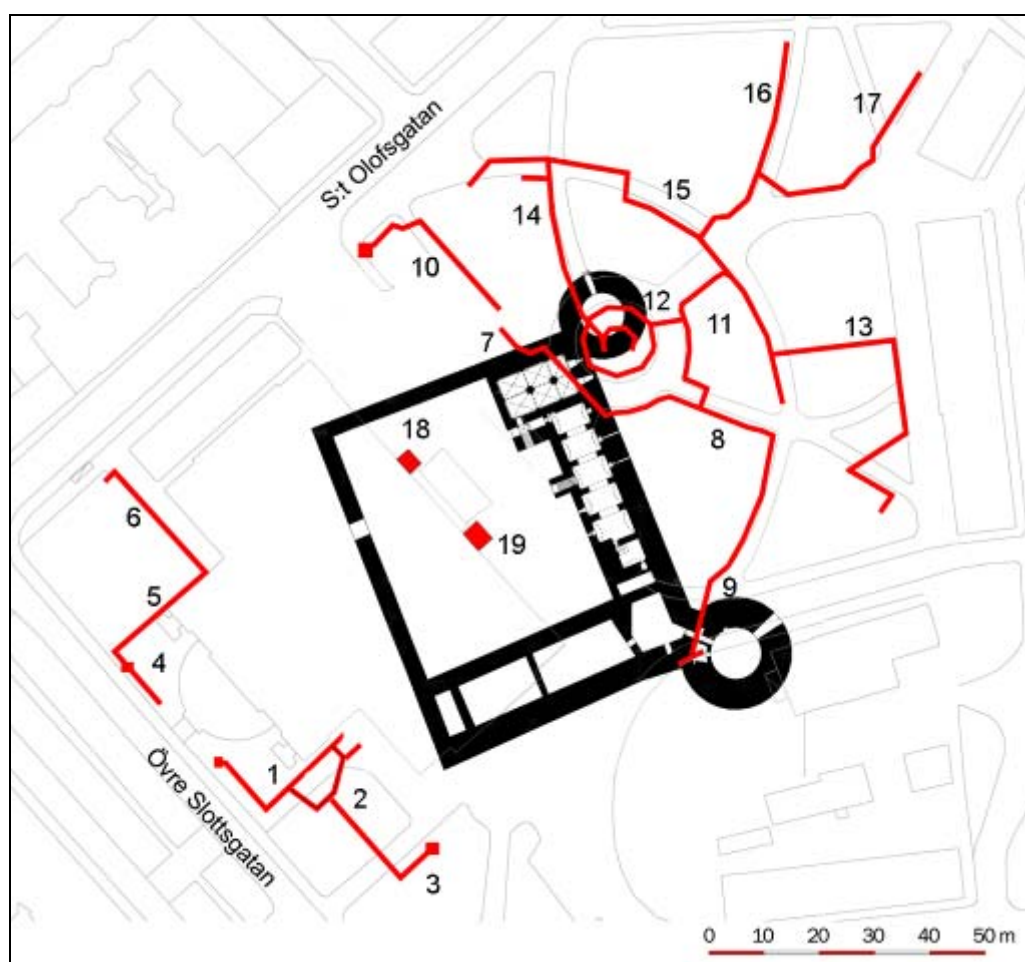
murresterna inte skulle tas bort. Muren användes istället som fundament för belysningsstolpen genom att ett fäste borrades ned i muren. Denna lösning ansågs som ett mindre ingrepp i fornlämningen än vad ett borttagande av muren skulle innebära. Dessutom vilade ärkebiskopsgårdens terrasseringsmur (byggnadsminnesmärkt) på ärkebiskopsborgens mur och ett ingrepp i den undre muren skulle sannolikt göra att båda murarna kollapsade eller att sättningar i marken skulle uppstå.

I muren borrades sex armeringsjärn ned till ett djup om 0,4-0,6 m. som fästes med betong. Runt om armeringsjärnen göts en betongplatta som fundamenterade fästet för belysningsstolpen. Plattan och delar av stolpens fäste täcktes efter avslutat arbete med grus, vilket utgör trottoarens beläggning.

Undersökningsresultat och tolkning

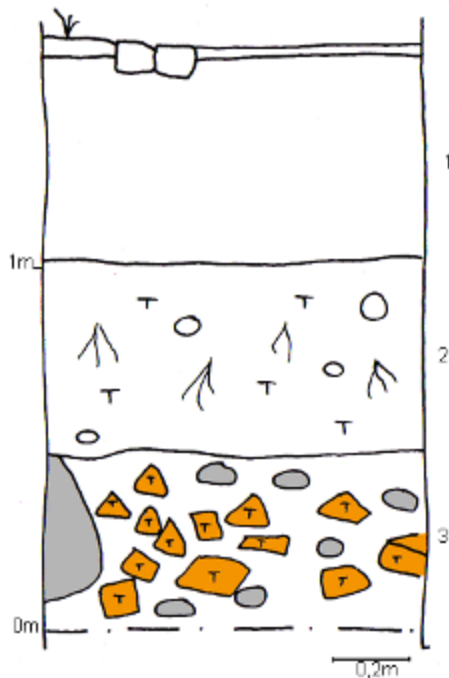
Undersökningen skedde i tre etapper och omfattade ett stort antal schakt, vilka tillsammans omfattade en sträcka på ca 700 löpmeter. För att på ett överskådligt sätt redovisa resultaten har schakten numrerats från sydväst mot norr. Schaktens nummer är de samma som i fält (för de schakt grävda under etapp III) för att numreringen ska stämma med Ronnie Carlssons arbete (Carlsson manus). Schakten som grävdes under etapp I vilka ligger i den norra delen av Universitetsparken har givits andra nummer än i fält.

Figur 23. Schaktplan över de här avrapporterade sträckorna.

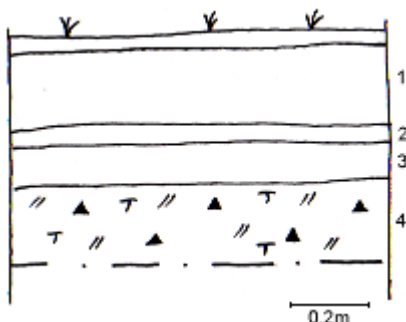
Figur 26. Arbetsbild som visar schakt 3 på Universitetshusets sydvästra sida. Foto mot nordväst, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

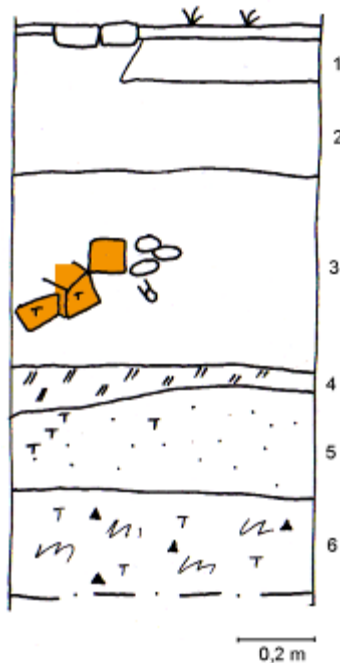
Figur 27. Sektionsritning av sektion i fundamentsgrop i schakt 3. Markyta av asfalt, kantsten och gräsmatta. Lager 1; Fyllnadslager av sandigt grus. 2; Omrörd brungrå lerig silt. Mycket rötter och sten samt enstaka tegelfragment. 3; Omrört lager med tegelstenar (hela och delar av), gråsten och 0,1 m stora bitar av murbruk. I porös siltig gråbrun lera.

Schakt 4

Schakt 4 var 11,5 m långt 0,5 m brett och 0,6 m djupt. I schaktet grävdes en djupare grop för ett stolpfundament. Gropen var 0,8 x 2 m i ytan och 1,4 m djup. Inga konstruktioner påträffades i schakt 4. Dock fanns rester efter ett raseringslager hela sträckan.

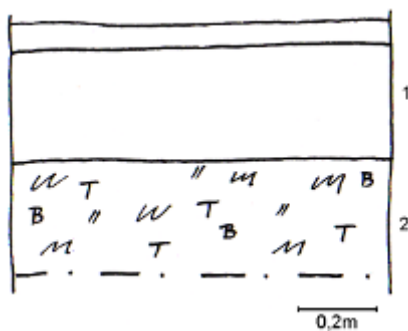
Figur 28. Skiss över lagerföljd i schakt 3. 1; Matjord. 2; Grå sandig lera. 3; Finkornigt grus. 4; Sotig mörkgrå lera med kolbitar, tegelkross, bruksrester och enstaka ben.

Figur 29. Sektionsritning över den norra sektionen i fundamentsgrop i schakt 4.
 1; Matjord. 2. Finkornig sand. 3; Sandig sotig omrörd grå lera. Stora bitar tegel, småsten, ben och glas. 4; Brandlager av gråsvart kolbemängd sandig lera. 5; Brungrå sandig silt med enstaka tegelfragment. 6; Sotig grå sandig silt med murbruksrester och krossat tegel.

Schakt 5

Schakt 5 var ca 20 m långt, 0,5 m brett och 0,6 m djupt. Schaktet grävdes utmed universitetshuset, på byggnadens västra sida. Schaktets sydvästra del var störd av tidigare ledningsgrävning. Kullerstenar påträffades i schaktmassorna men inga rester efter någon kullerstensläggning var möjlig att se i schaktets sektioner. Sträckan präglades av tjocka fyllnadslager, ca 0,3 m tjocka. I botten av schaktet fanns sotig lera med tegel och brukrester (lager 2).

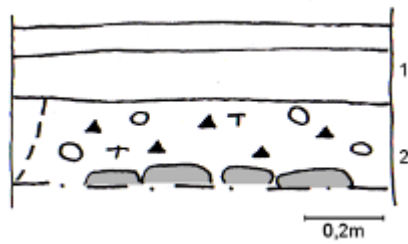

Figur 30. Sektionsskiss över schakt 5.
 Lager 1; Fyllning av grusig sand under asfalt.
 2; Svart sotig grå lera med kolstänkt, murbruk och tegel.

Schakt 6

Schakt 6 var ca 27 m långt, 0,5 m brett och 0,5 m djupt. Schaktet grävdes utmed universitetshuset, på byggnadens västra sida, invid befintlig parkeringsyta. Fyllningen i schaktet präglades av 0,3 m tjocka fyllnadslager och under dessa mörkgrå lera med krossat tegel. I schaktets nordvästra del påträffades resterna efter en mur samt en fragmentarisk stenläggning. Muren framkom 5,5 m från S:t Olofsgatan. Den var delvis störd av tidigare ledningsschakt. Den utgjordes av 0,2-0,4 m stora stenar utan murbruk i mellan. Stenläggningen var mycket fragmentarisk och utgjordes av 0,1 m stora runda stenar. Vad muren och stenläggningen representerar

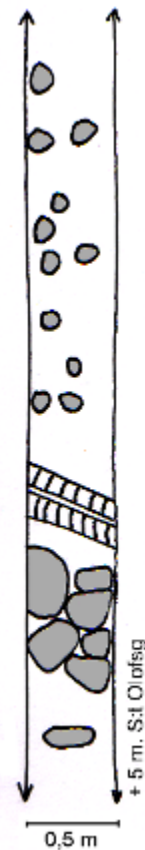
är oklart, då inga fynd kunde indikera någon datering. I detta område påträffades 1934 murar samt en källare vilka tolkats som medeltida (se tidigare undersökningar)

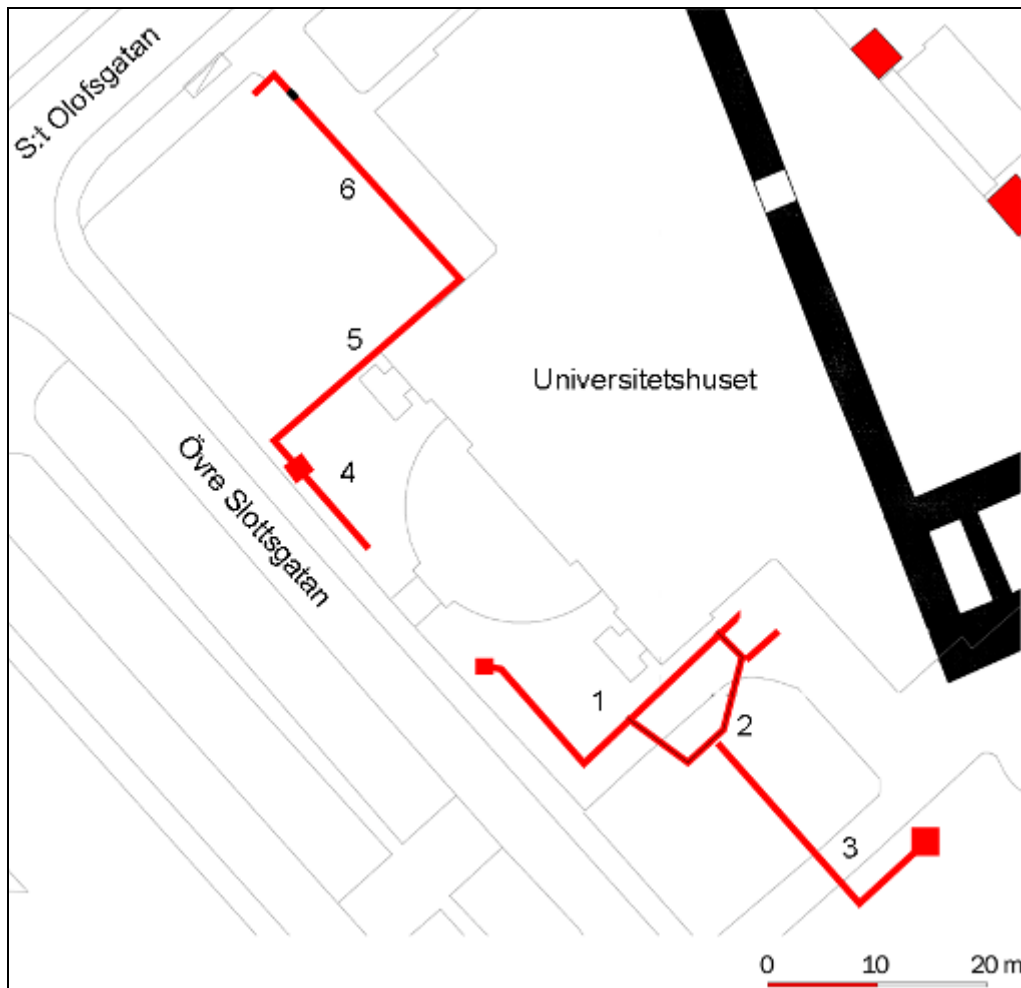
Figur 31. Sektionsskiss över schakt 6. Lager 1; Fyllning av sandigt grus. 2; Sotig kompakt mörkgrå lera med kolstänk, tegelkross och bruksrester.

Figur 32. Översikt schakt 6 vid parkeringsytan på Universitetshusets nordvästra sida. Fotot taget mot sydost av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 33. Planritning över påträffade murrester i schakt 6.

Figur 34. Schaktöversikt av schakt 1-6 på universitetshusets sydvästra sida (baksidan). Svart markering i schakt 6 visar påträffade murrester.

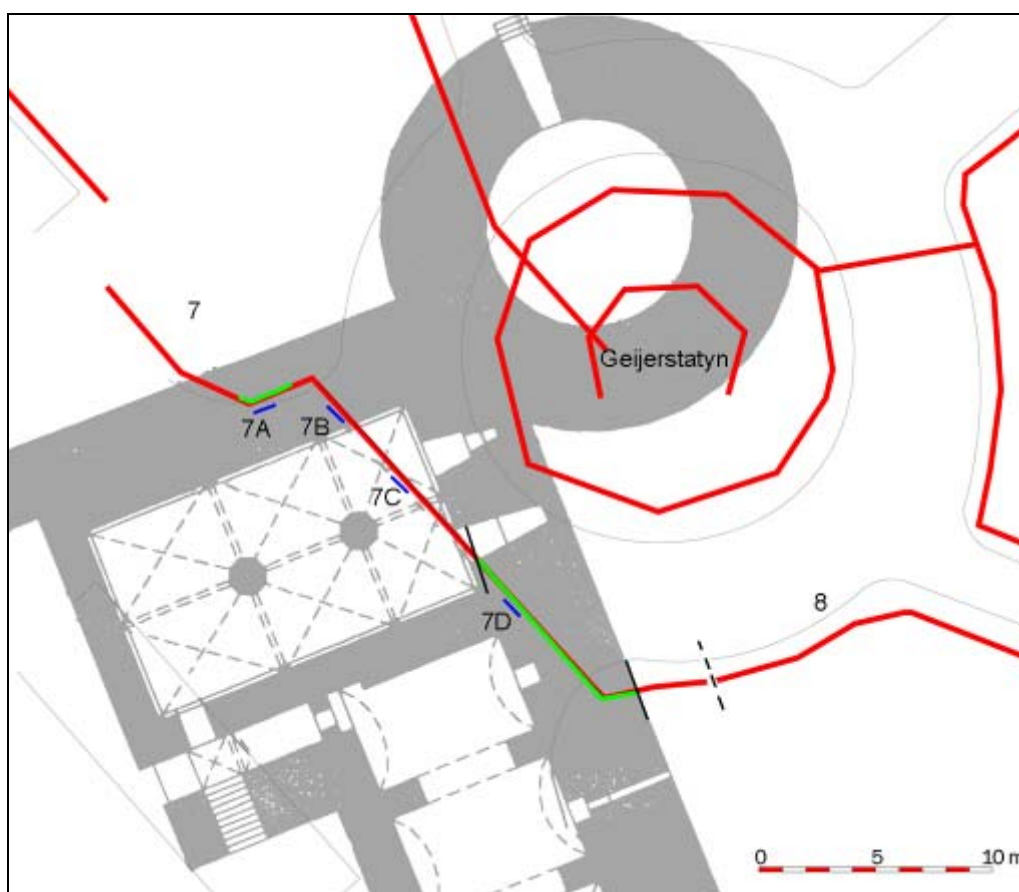
Sammanfattningsvis kan sägas att samtliga schakt som grävdes på universitetshusets västra sida (baksidan) innehöll kulturlager. Dock påträffades inget fyndmaterial och en datering av lagren är därmed svår att göra. Endast en del av en konstruktion, en mur framkom i schakt 6, liksom en fragmentarisk stenläggning. Samma stenläggning kunde även observeras i schaktmassorna vid schakt 5. Generellt sätt präglas lagren i detta område av ett stort inslag av tegel, murbruk, sot och kol vilket vittnar om tidigare bebyggelse på platsen. Kulturlagren inom området ligger relativt ytligt ca 0,25-0,4 m under befintlig marknivå. Kulturlagertjockleken inom området varierar där en opåverkad steril nivå inte påträffats i någon utav schakten eller fundamentsgroparna.

Schakt i Universitetsparken

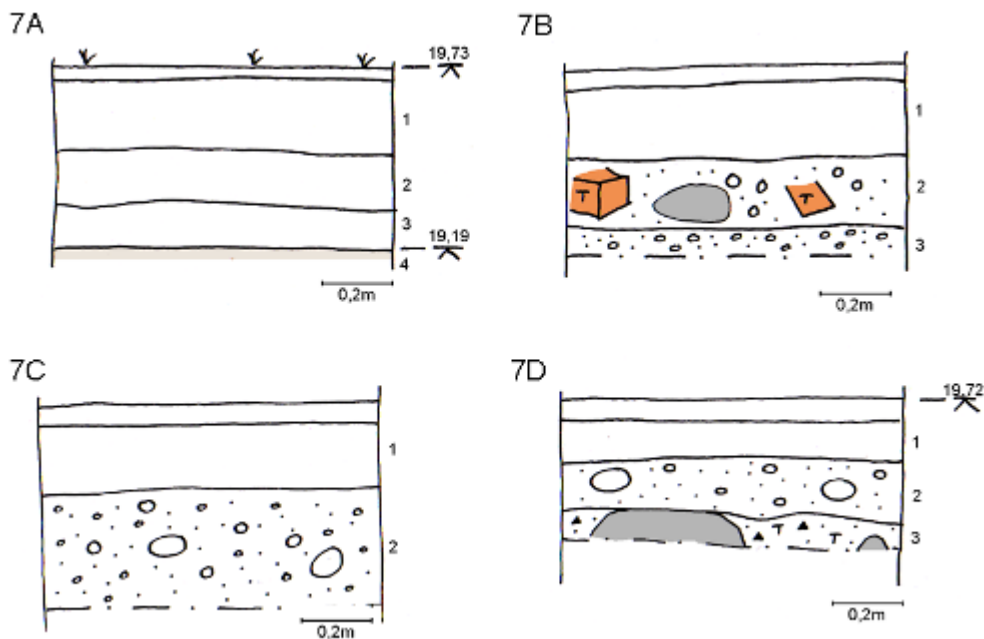
Övervägande delen av schakten grävdes i Universitetsparken med en koncentration kring Geijerstatyn. Schakten var del 0,5 m breda och 0,6 m djupa. Två större gropar för stolpfundament grävdes i slutet av schakt 9 och 10.

Schakt 7

Schakt 7 omfattar en sträcka om ca 35 m. Schaktet var 0,5 m brett, men ett djup på 0,6 m gick inte att uppnå då murrester påträffades ytligt. Schaktets djup varierade mellan 0,3 m -0,5 m under markytan. Schaktet grävdes från norr till söder och löpte från gräsytan väster om Geijerstatyn över den asfalterade öppna ytan sydväst om statyn och avslutades på gräsytan söder om statyn (se figur 2). I schaktet påträffades murar vilka antagits utgöra lämningar efter ärkebiskopsborgens norra och östra längor. Murarna låg mycket ytligt ca 0,3 m under asfalten. Efter att murarna dokumenterats lades belysningskabel ned ovanpå dem och schaktet lades igen. Inga murar togs bort i samband med arbetet.

Figur 35. Schaktöversikt av schakt 7 och dess belägenhet i förhållande till ärkebiskopsborgen. Rektifieringen gjord efter Carlsson (Carlsson manus). Grönmarkerade sträckor visar påträffade murrester. Upprättade sektionsritningar har markerats med blått. De svarta strecken visar murarnas riktning och den streckade linjen visar gränsen mellan schakt 7 och 8.

Figur 36. Sektioner i schakt 7.

7A; Lager 1; Matjord under gräs. 2; Stenigt grått grus. 3; Grusig sand; 4; Mur av hårt kalkbruk på sten.

7B; Lager 1; Grå siltig sand med enstaka tegel under asfalt. 2; Omrörd gulbrun sand med mycket tegel, sten och bruk. 3; Grusig sand.

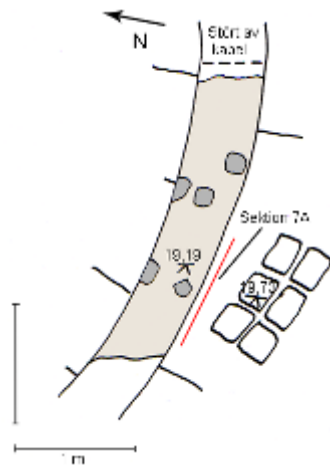
7C; Lager 1; Grå siltig sand med enstaka tegel under asfalt. 2; Sandigt grus med småsten och enstaka kullersten.

7D; Lager 1; Grå siltig sand med enstaka tegel under asfalt. 2; Sandigt grus med småsten och enstaka kullersten. 3; Sandigt gulbrunt grus med enstaka bitar tegel, småsten och murbruksrester. Lagret ovanpå mur av 0,15 - 0,2 m stora stenar med hårt murbruk mellan stenarna.

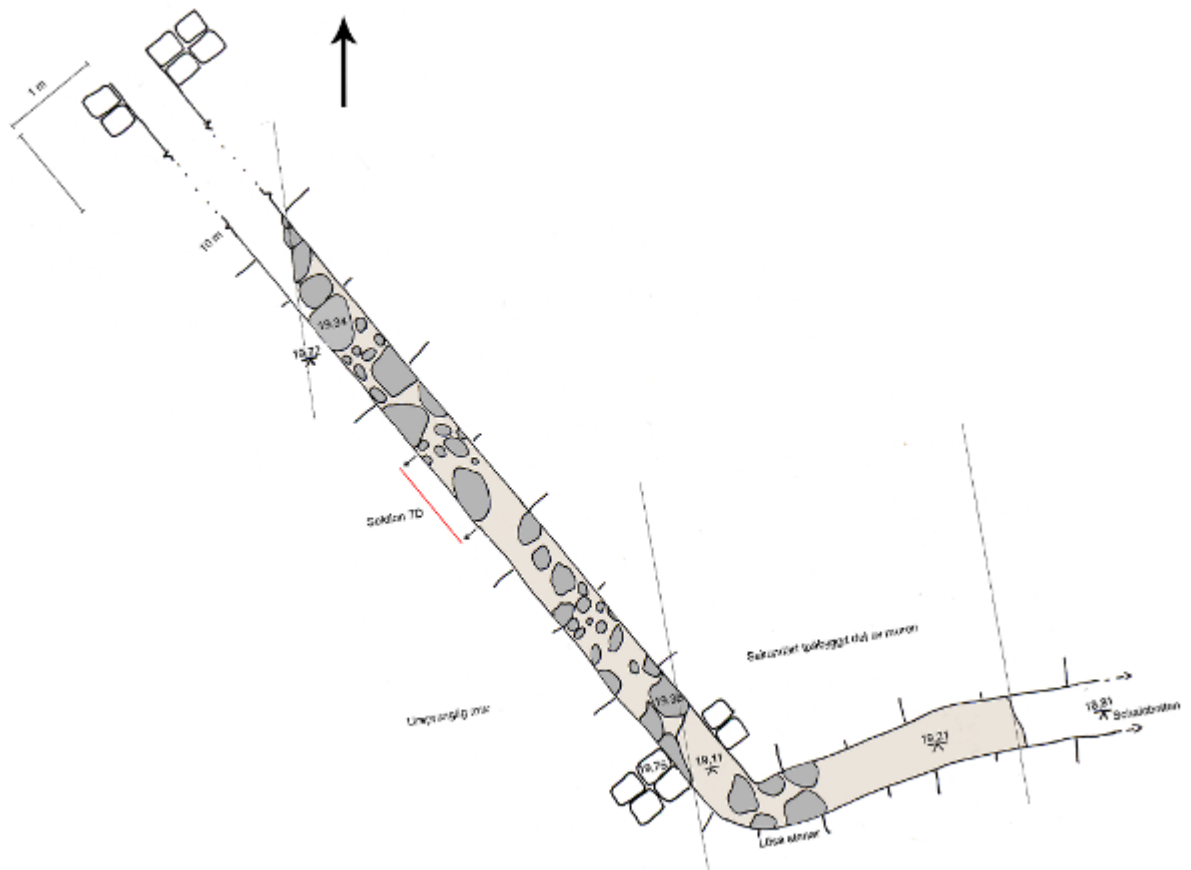
Den norra sträckan av schaktet var delvis störd av nedgrävningen för ett äldre vattenrör. Lagerbilden i denna del präglades av omrörda fyllnadsmassor av tegelstenar, stenar och murbruksrester i sand. Vid sektion 7A påträffades på ett djup av 0,6 m under markytan delar av en mur. Muren utgjordes av mindre stenar (0,15 m) med mycket hårt murbruk. Stenarnas totala storlek gick ej att avgöra då de var bemängda med mycket murbruk. Muren var avgrävd av schakt för telekabel. Sannolikt utgör de påträffade murresterna i norra delen av schakt 7 ärkebiskopsborgens norra länga.

Sträckan mellan 7B och 7C samt ytterligare några meter åt söder karakteriserades av omrörda lösa tegelbemängda rasmassor med murbruk samt troligen påförda massor av stenigt grus. Inga delar av murar fanns längs denna sträcka, vars djup uppgick till 0,6 m. Cirka 10 m från gräsytan i schaktets riktning påträffades delar av en mur. Den framkom 0,4 m under asfalten och utgjordes av 0,15-0,3 m stora stenar bemängda med hårt murbruk. Mellan de större stenblocken fanns mindre 0,5 m stora stenar. Muren hade ett likartat utseende i ca 6 m i schaktets riktning därefter ändrade muren karaktär. I schaktets södra del utgjordes muren av endast hårt murbruk utan fastsittande sten. Den sten som fanns vid denna

del var löst liggande. Denna östra del av muren var också något lägre än den västra delen (se figur 38).

Figur 37. Planritning över påträffade murar i norra delen av schakt 7, vilka tolkat som del av ärkebiskopsborgens norra länga. Grått markerar stenar och begie markerar murbruk. Siffrorna anger murens höjd i RH 2000.

Figur 38. Planritning över påträffade murar i schakt 7, vilka tolkat som del av ärkebiskopsborgens östra länga. Grått markerar stenar och begie markerar murbruk. Siffrorna anger murens höjd i RH 2000. I höjd med kantstenen i söder ändrar muren karaktär och utgörs endast av hårt murbruk utan någon sten. Denna del av muren har tolkats som en östlig påbyggd del. De tunna linjerna markerar murens riktning samt gränsen mellan murdelarna. Murens totala tjocklek har utifrån påträffade lämningar uppskattats till 5,5 m.

Skillnaden i murens karaktär i den östra respektive västra delen var märkbar. Där gränsen gick vid nuvarande kantstenar i schaktets södra del. Troligen rör det sig om en primär mur som byggts på med murbruk och på så sätt förtjockats. Förtjockningen har skett på murens östra sida. Den totala murtjockleken har uppskattats till 5,5 m. Den västra ursprungliga murens tjocklek har utifrån påträffade lämningar uppskattats till ca 3,25 m och den sekundära påbyggda förtjockningen uppskattas som 2,25 m tjock.

Figur 39 (tv). I starkt solsken i augusti 2009 framkom murarna efter Årkebiskopborgens östra länga i schakt 7. Fotot visar murens västra del. Foto mot sydöst. Anna Ölund, Upplandsmuseet

Figur 40 (th). I södra delen av schakt 7 ändrade muren karaktär och utgjordes helt av hårt murbruk. Denna del har tolkats som en sekundär förtjockning av den ursprungliga muren. Foto mot väster. Anna Ölund, Upplandsmuseet.

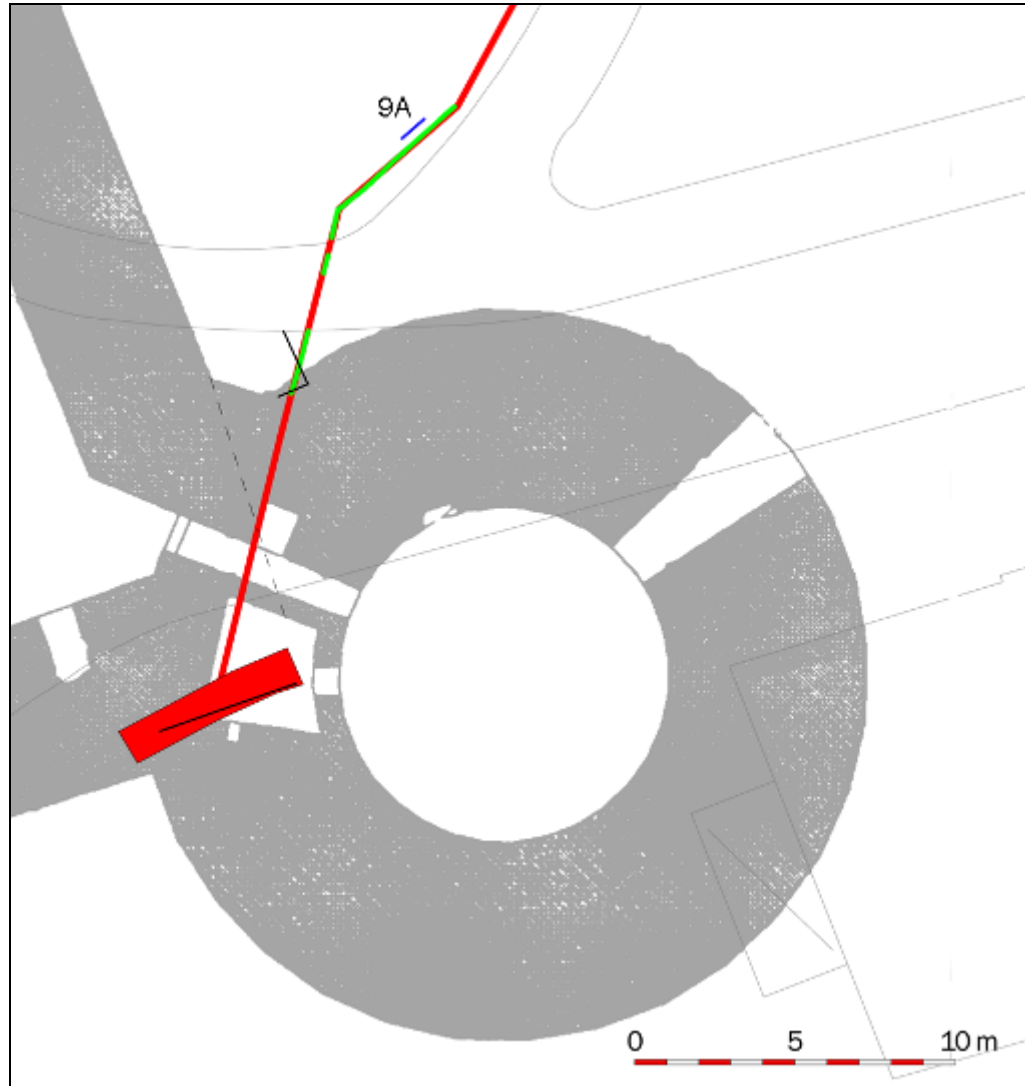
Schakt 8

Schaktet löpte från de påträffade murresterna i schakt 7 mot öster längs parkgången. efter ca 10 m vek schaktet av mot sydöst och följde parkgången i ytterligare 22 m. Schaktets bredd var 0,5 m och djupet var 0,5 m. Schaktet gick i matjord med omrörd glacial lera mot botten. Inget av antikvariskt intresse framkom i schakt 8.

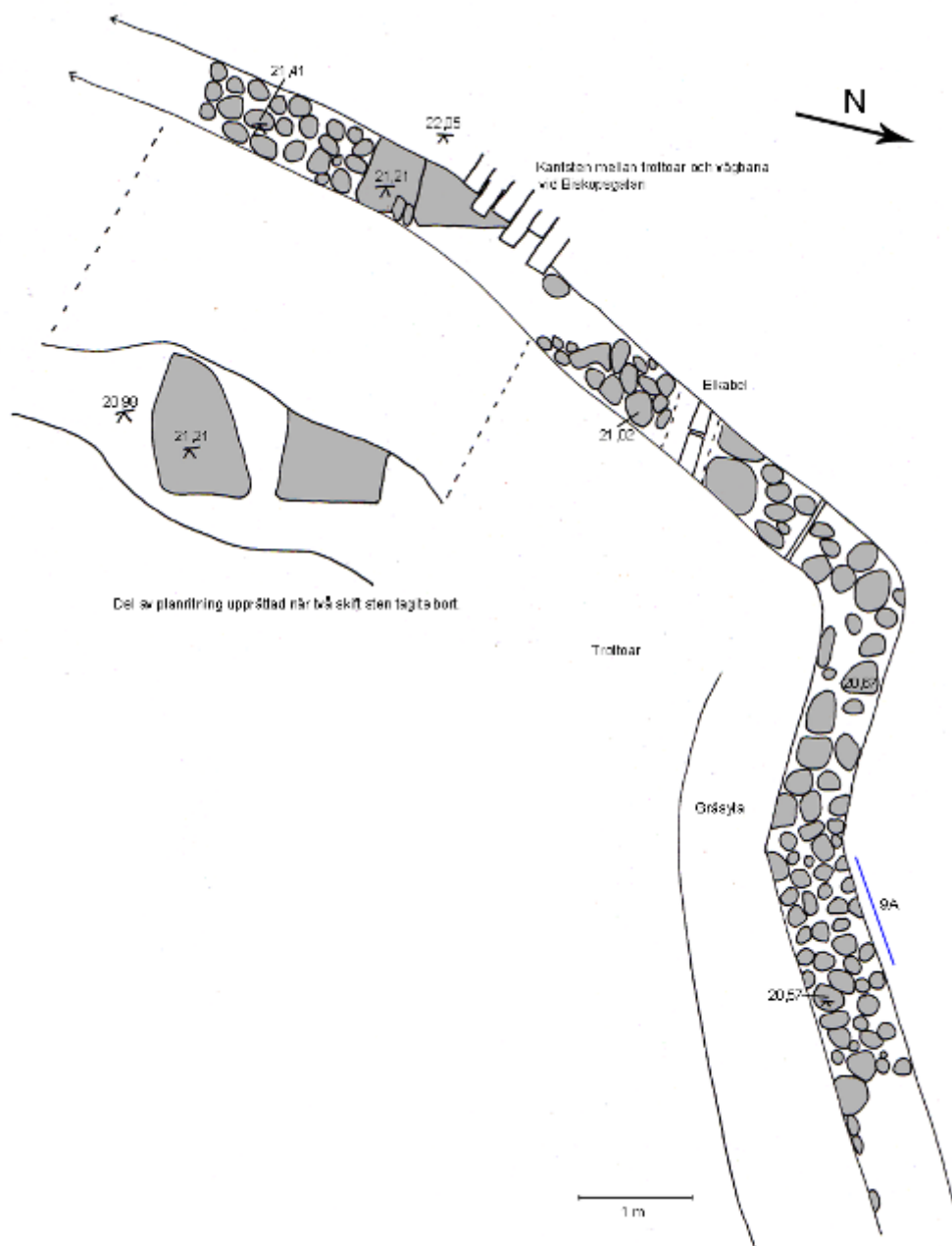
Schakt 9

Schakt 9 omfattar en sträcka på 45 m samt i schaktets södra del en fundamentsgrop (se genomförande). Schaktet löpte längsmed en parkgång, över Biskopsgatan mot nuvarande ärkebiskopsgårdens terrasseringsmur. Schaktet var 0,5 m brett och djupet varierade mellan 0,45-0,6 m. Den norra sträckan av schakt 9 var mycket lik situationen i schakt 8, med matjord och mot botten av schaktet omrörd glacial lera. I

det parti där schaktet vek av något mot väster påträffades en välbevarad kullerstensläggning av 0,1 m stora runda kullerstenar (vid 9A). Kullerstensläggningen låg 0,45 m under markytan och gick att följa i schaktet 2 m in på Biskopsgatans vägbana (se figur 42).

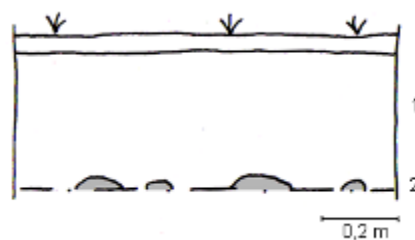

Figur 41. Schaktöversikt av schakt 9 och dess belägenhet i förhållande till ärkebiskopsborgen. Rektifieringen gjord efter Carlsson (Carlsson manus). Grönmarkerade sträckor visar påträffade lämningar. Upprättad sektionsritning har markerats med blått. De svarta sträckorna visar riktningen av de påträffade murarna.

Figur 42. Planritning över påträffade lämningar i schakt 9. På planen framgår den kullerstensläggning som påträffades vid Biskopsgatans trottoar. Under Biskopsgatans vägbana påträffades två stora tillhuggna stenblock vilka troligen utgör en del av ärkebiskopsborgen.

Figur 43. Sektionsritning 9A. Lager 1; Matjord under grästorv. 2; Kullerstensläggning av 0,1-0,15 m stora runda stenar.

Figur 44 (tv). Påträffad kullerstensläggning i schakt 9, vid Biskopsgatans trottoar. I bakgrunden skymtar Gustavianums fasad. Foto mot öster, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 45 (th). Översikt schakt 9 vid grävning i Biskopsgatan. Foto mot norr, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Vid elkabeln (figur 42) låg två större stenar som avgränsade kullerstensläggningen mot norr. Sannolikt utgör stenläggningen en rest efter en gränd eller gata med en relativt sen datering, sannolikt 1700-tal. Ett mynt påträffades på kullerstensläggningen. Myntet är ett kopparskiljemynt 1 öre km som kallades runstycke eller öre. Dessa mynt präglades sporadiskt under perioden 1719-1772. Myntet är dockpräglat under Fredrik I:s regeringstid 1720-1751 (Talvio 1995, s 203, Tingström 1969). Myntet har gallrats.

Söder om nedgrävningen för elkabeln (se figur 42) fanns fragmentariska rester efter en stenläggning, möjligen hör dessa stenar samman med ovan beskrivna stenläggningen. Något längre söder ut i schaktet vid kanten för Biskopsgatans vägbana påträffades två större flata stenblock. Intill och delvis på dem fanns resterna efter ytterligare en stenlagd yta av 0,1 m stora runda stenar. De större stenblocken var i ett första skede tänkta att grävas bort för att säkra eldragningen. Detta visade sig svårigen göras pga av blockens storlek. Stenläggningen av de mindre stenarna var lagd ovanpå 0,2 m stora stenar med bruk mellan. Dessa såg i plan ut som en del av en mur, men vid borttagande av stenarna framkom endast grus. När stenarna togs bort var det möjligt att gräva vid sidan av de två större stenblocken, där elledningen till sist placerades.

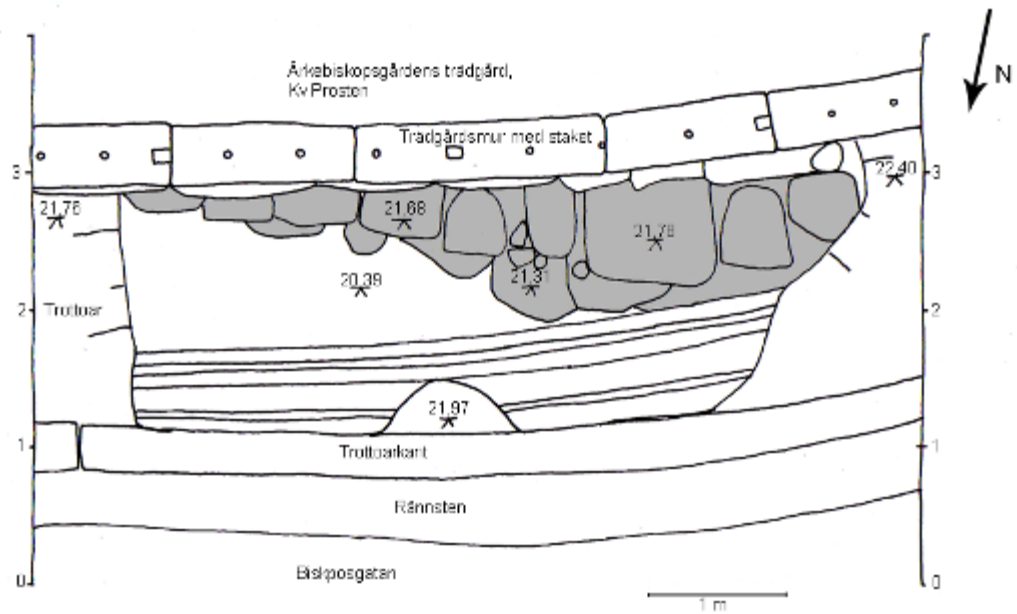
Blocken utgjordes av kanthuggna gråstenar vilka bildade ett hörn. Det ena blockets totala utbredning framgick ej till fullo i det smala schaktet. Det andra blocket var 1,5 x 0,7 m stort och dess totala höjd är okänd. Som framgår av figur 41 stämmer inte Kilhbergs planritning med de påträffade lämningarna och det är svårt att med säkerhet tolka dem som tillhörande ärkebiskopsborgen. Kilhbergs planritning har som tidigare nämnts fel och brister och går dock inte att lita på till fullo. Trots den dåliga överensstämmelsen med Kilhbergs planritning hör möjligen stenblocken till ärkebiskopsborgen. En jämförelse med stenarnas relation till det historiska kartmaterialet visar att det på platsen inte finns någon byggnad.

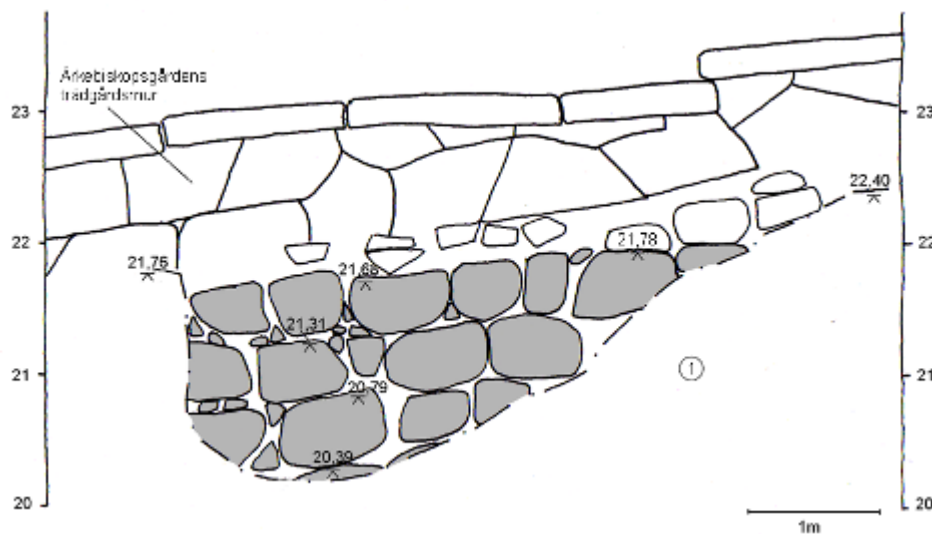
Figur 46. Två stora kanthuggna stenblock vilka tillsammans bildade ett hörn framkom i schakt 9 under vägbanan till Biskopsgatan. Stenblocken tycks inte överensstämma med Kilhbergs planritning över ärkebiskopsborgen, men stenarna kan trots detta vara en rest av borganläggningen. Foto mot söder, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

I resterande del av schakt 9 och på de framkomna resterna efter stenläggningar och stenblocken fanns omrörda rivningsmassor. Dessa utgjordes av hela och fragmenterade tegelstenar, stenar och sand.

Schaktet grävdes mot den plats där ett fundament för en belysningsstolpe skulle placeras. Vid schaktning på platsen påträffades stora stenblock tillhörande en mur direkt under trottoarens grus. För arbetet i fundamentsgropen se kapitel "Genomförande". Fundamentsgropen var 5,5 x 2 m stor i ytan. I gropens norra del framkom den optokabel som lades ned 2001 (Syse 2001). I gropens södra del, in mot nuvarande ärkebiskopsgårdens terrasseringsmur, framkom resterna efter en kraftig kallmur byggd av 0,5-0,9 m stora gråstenar. Mellan de större stenblocken fanns mindre småsten.

Figur 47. Planritning över mur i fundamentsgrop i schakt 9. Höjderna är angivna i RH2000. I schaktet framkom en kraftig kallmurad gråstensmur vilken sannolikt är en del av ärkebiskopsborgens södra rundel.

Figur 48. Sektionsritning av samma parti som i figur 47. De fyllda stenarna har tolkats som en mur tillhörande ärkebiskopsborgens södra rundel. De ofyllda stenarna utgör nuvarande ärkebiskopsgårdens terraseringsrum i Kv. Prosten. Höjderna på ritningen är angivna i RH2000. Lager 1 markerar raseringsmassor av tegel och stenblandat grus.

Figur 49 (tv). Påträffad mur i fundamentsgrop i schakt 9. Muren är troligen en del av ärkebiskopsborgens södra rundel. I bakgrunden skymtar universitetshusets södra gavel. Foto mot väster, Anna Ölund Upplandsmuseet.

Figur 50 (th). Påträffad mur i fundamentsgrop i schakt 9. Muren är troligen en del av ärkebiskopsborgens södra rundel. I bakgrunden ses Biskopsgatan, Gustavianum och domkyrkan. Foto mot öster, Anna Ölund Upplandsmuseet.

Sammanlagt frilades upp till 5 m mur till en höjd av 1,7 m. Muren fortsatte sannolikt både mot öster, väster och söder. Muren har tolkats som en del av en skalmur tillhörande ärkebiskopsborgen. Som framgår av figur 41, överensstämmer inte murens placering och riktning med någon identifierbar mur på Kihlbergs plan. Muren ligger i förhållande till planen i det utrymme som möjligen är tornets trappa. Möjligen är det detta rums södra vägg som påträffats. Som tidigare nämnts finns det avvikelser i Kihlbergs planritning och dessutom framgår inte vilken höjdnivå som Kihlberg har avbildat.

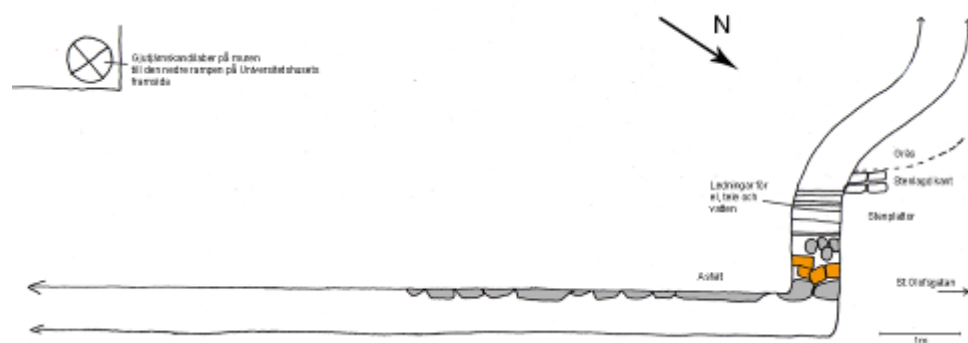
Schakt 10

Schakt 10 låg i Universitetsparkens nordvästra del. Schaktet var ca 33 m långt och 0,5 m brett. I schaktets västra del grävdes en fundamentsgrop. Gropen var i ytan 2,2 m stor och 1,6 m djup. I schakt 10 påträffades lämningarna efter en byggnad i form av en rad syllstenar, vilka låg i schaktkanten. Syllstenarna var 0,2-0,4 m stora och ca 0,2-0,3 m höga. Sammanlagt framkom 5 m av syllstensraden och därefter vek schaktet av mot väster, in genom husets yttermur och syllstenar plockades bort. Innanför syllstensraden fanns en inre mur av tegel. Här påträffades även fragmentariska rester av ett tegelgolv. Under tegelgolvet fanns en stenläggning av 0,1 m runda stenar. Byggnadens totala utbredning kunde inte avgränsas i schaktet. Fynd av svartglaserat kakel pekar mot en

datering till slutet av 1500-talet till 1600-talets början (Århem 2006).
 Fyndet har gallrats.

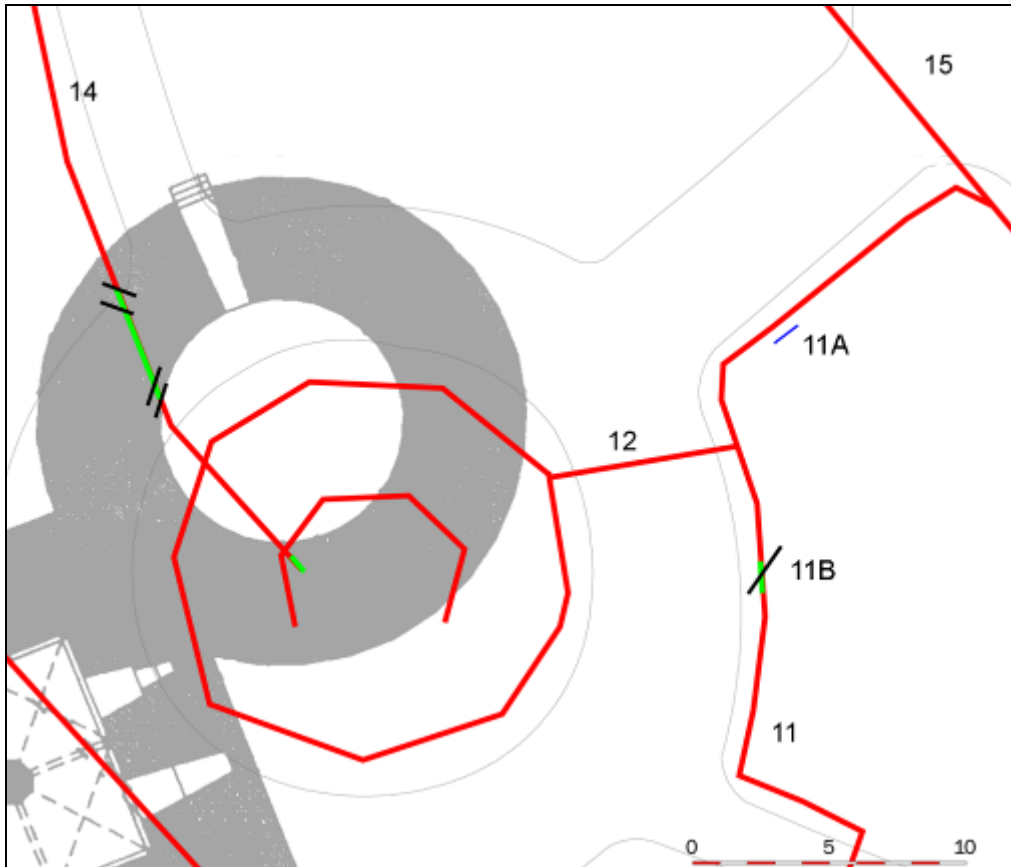
Figur 51. Schakt 10 med i sektionen synlig syllstensrad efter byggnad med möjlig datering till 1500-1600 tal. I bakgrunden ses S:t Olofsgatan. Foto mot nordväst, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 52. Planritning av utsnitt av schakt 10. I schaktets norra del framkom en stensyll. Innanför denna fanns rester efter en inre tegelmur och ett tegellagt golv. Under tegelgolvet påträffades resterna av en fragmentarisk stenläggning.

Figur 53. Sektion av utsnitt från schakt 10 som visar påträffade stensyll. Lager 1 utgjordes fyllnadslager av grusig sand.

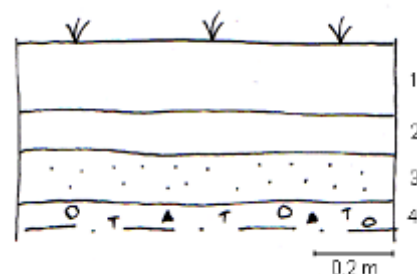

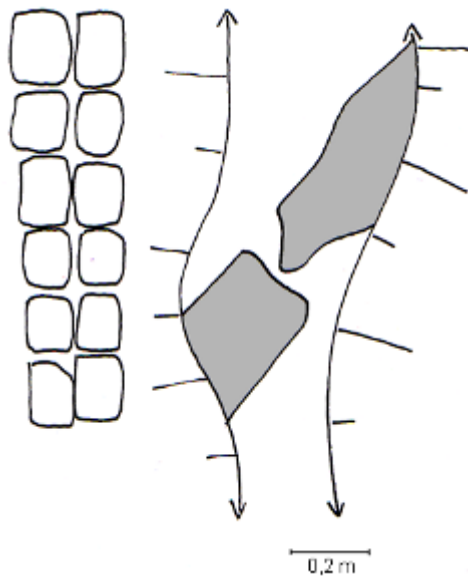
Figur 54. Schaktplan över Universitetsparkens centralt belägna schakt med påträffade murar markerade i grönt. Murarnas riktning markerat med svarta linjer. Sektionsritning markerad med blått.

Schakt 11

Schakt 11 var 34 m långt, 0,5 m brett och 0,55 m djupt. Schaktet grävdes i en gräsyta vilken följde parkgångar på östra sidan av Geijerstatyn. I schaktet framkom kulturlager vilka troligen kommer från rivningsarbetet av borganläggningen. Två större stenar framkom även i schaktet (11B). De låg 0,4 m under markytan och var täckta av ett lager av ljus gråbrun grusig sand. Ingen av stenarna var till fullo synlig i schaktet och det är oklart om det förekom stenar i flera skift. Mellan stenarna fanns lågkvalitativt lerbruk. Vad stenarna representerar är oklart.

Figur 55. 11A. Sektionsskiss schakt 11. Lager 1; Matjord under grästorv. 2; Mörkgrå sandig silt. 3; Gråbrun grusig sand. 4; Melerad gråbrun grusig sand med tegelkross, sten och enstaka bitar murbruk.

Figur 56. 11B. Planritning över framkomna stenar i schakt 11.

Schakt 12

Schakt 12 grävdes från schakt 11 mot öster och in mot Geijerstatyn. Därefter grävdes schaktet i planteringsytan runt statyn. Schaktet grävdes i syfte att dra elledningar kring statyn för att denna skulle belysas. Schaktdjupet var 0,5 m under planteringsytan och bredden var ca 0,5 m. I schakt 12 påträffades inget av antikvariskt intresse, då schaktet löpte i planteringsjorden. I botten av schaktet skymtade tegelbemängda raseringslager fram.

Figur 57. Schakt 12 grävdes en frostnupen morgon i december 2009, kring statyn Geijer och musan. Statyn har stått på platsen sedan 1888. Foto mot väster, Anna Ölund Upplandsmuseet.

Schakt 13

Schakt 13 låg i parkens östra del närmast Gustavianum. Schaktet påbörjades i augusti 2008 och grävdes vidare en kortare sträcka i december 2009. Schaktet var ca 60 m långt, 0,5 m brett och 0,55 m djupt. I de delar där schaktet löpte över gräsytor sågs endast matjord. Vid de sträckor av schaktet som löpte i parkgångar fanns endast grusfyllning i schaktet. Inget av antikvariskt intresse framkom i schakt 13.

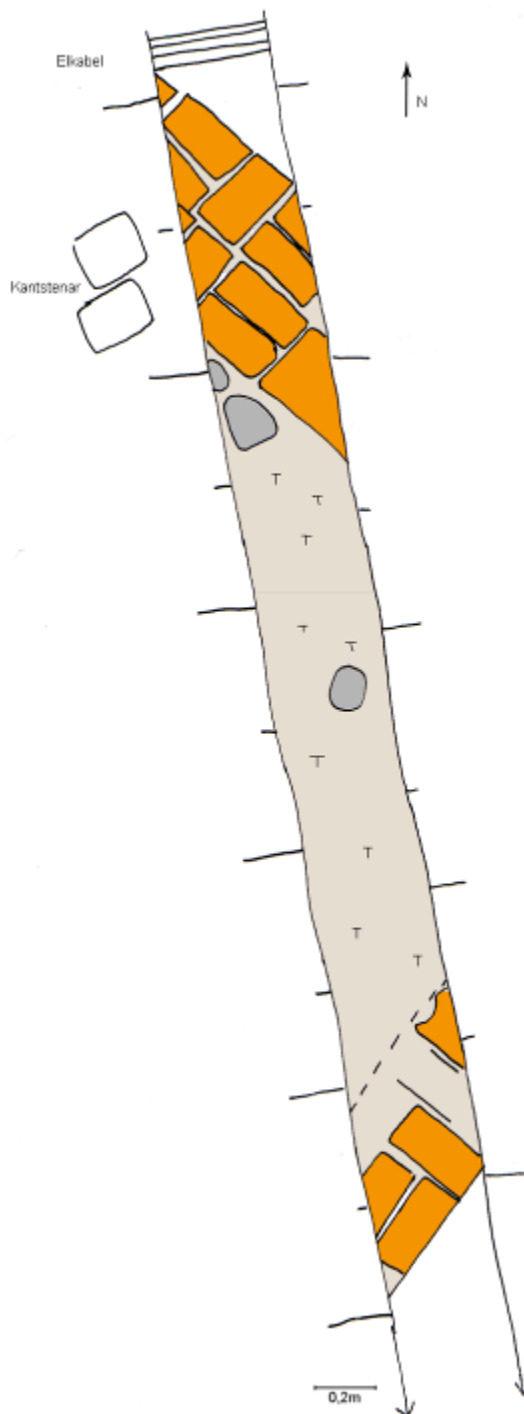
Schakt 14

Schakt 14 var närmare 40 m långt, 0,5 m brett och 0,6 m djupt. Schaktets norra del grävdes i september 2008 och delen närmast statyn i december 2009. Sträckan närmast statyn och runt denna löpte helt i planteringsjord.

I schaktets norra del observerades enstaka tegelbitar, murbruk och puts. Vid den öppna ytan runt Geijersstatyn påträffades en kraftig skalmur, vilken framkom 0,4 m under den asfalterade ytan. I norr utgjordes muren av ett 0,65 m tjockt tegelparti (norra skalet) lagt i vendisktförband. Teglet var stortegel (0,28 x 0,14 m) med murbruk mellan. Murpartiet löpte i nordvästlig-sydöstlig riktning (figur 57). Innanför denna (mot söder) fanns kompakta fyllnadsmassor av tegelstenar, stenar och murbruk, dvs isoleringen i skalmuren. Muren avgränsades i söder av ett tegellagt parti (det södra skalet). Detta murparti var ca 0,5 m brett och utgjordes av tre tegelstenars tjocklek. Dess riktning var nordöstlig-sydvästlig.

Den påträffade muren utgör delar av ärkebiskopsborgens norra rundel. Denna har tidigare framkommit vid arkeologiska undersökningar 1954 och 1991 (se tidigare undersökningar) Murens riktningar är något förvånande och förvirrande i en jämförelse med Kihlbergs plan. Den norra yttre muren borde istället löpt i motsatt riktning än vad den gör för att överensstämma med planen. Möjligen är det den skottglugg eller liknande som finns på en annan nivå än den av Kihlberg utritade som påträffats. Jämför man de nu påträffade murarna med de som framkom på samma ställe 1954 finner man inte heller någon överensstämmelse (se figur 6). Vid grävningen 1954 som omfattade samma parti av rundeln verkar det som om man lokaliserat den ingång med en trapp som finns mot norr.

Även i partiet närmast Geijersstatyns sockel påträffades i september 2008 synliga rester efter den norra rundeln. Dessa utgjordes av en mindre yta (0,5 x 0,5 m) av kompakt tegel med murbruk. Sannolikt utgör de borgtornets inre norra sidan.

Figur 58 (tv) Planritning över skalmur i schakt 14, vilken utgör ärkebiskopsborgens norra rundel. Tegel markerat med orange, fyllningen av murbruk med krossat tegel markerat i beige. Upprättad av Örjan Mattson, Upplandsmuseet.

Figur 59 (ovan th). Murrester efter ärkebiskopsborgens norra rundel. Foto mot norr, Örjan Mattson Upplandsmuseet.

Figur 60 (nedre fotot th). Murrester efter ärkebiskopsborgens norra rundel. Foto mot söder, Örjan Mattson Upplandsmuseet.

Schakt 15

Schakt 15 grävdes under etapp I i september 2008. Schaktet var närmare 70 m långt och låg i parkens centrala del. Schaktet var 0,5 m brett, 0,6 m djupt och grävdes intill en gångväg i parken, på båda sidor om denna. I schaktets norra del observerades tegel, puts och murbruk under matjorden, troligen raseringslager från borganläggningen. I schaktets mellersta del påträffades resterna efter ett gulaktigt välavgränsat lager av murbruk vilket tolkats som resterna efter Gustavianums trädgårdsmur. Söder om detta parti mitt emot Gustavianums entré på västra sidan av byggnaden observerades rikligt med tegel, taktegel och murbruk i ljusgul grusig sand. I dessa raseringsmassor iaktogs kritpipsskaft, buteljglas samt keramik med en huvudsaklig datering till 1800-1900-tal. Fyndmaterialet vittnar om relativt sentida och omrörda raseringsmassor på platsen. Inga fynd tillvaratogs.

Schakt 16

Schakt 16 låg i Universitetsparkens norra del och var ca 40 m långt. Schaktet löpte på västra sidan av gångvägen. Schaktet var 0,5 m brett och 0,6 m djupt. Under matjorden observerades ställvis förekommande bitar av tegel och murbruk. Dessa bildade dock inga koncentrationer eller konstruktioner. Inget av antikvariskt intresse framkom i schaktet.

Schakt 17

Schakt 17 låg i parkens nordöstra del och löpte delvis parallellt med Historicums västra fasad. I schaktets norra del framkom rikligt med tegel, vilket inte bildade någon konstruktion utan antogs utgöra raseringslager. Troligen är det raseringslager efter den byggnad som påträffades på samma plats 1972 och 2008 (se tidigare undersökningar).

Schakt 18 och Schakt 19

Dessa två schakt ingick från början inte i ärendet kring ny belysning i Universitetsparken och kring universitetshuset. I samband med arbetet påtalade Universitetet via Statens Fastighetsverk att det fanns ett behov av att utreda orsaken till läckande vatten i universitetshusets källare vid restaurang Alma. Vattnet antogs komma från de två större stuprör som leder ned vattnet i marken på var sida om universitetshusets trappa. Två stora gropar ca 2 x 3 m i ytan grävdes. Den södra gropen grävdes ned till 1,1 m under marknivå. I schaktet fanns bara finkornig sand. Den norra gropen grävdes endast ned till 0,5 m under mark där en betongkulvert påträffades. Inget av antikvariskt intresse framkom i schakt 18 och 19.

Diskussion

Den arkeologiska schaktningsövervakningen i Universitetsparken och kring universitetshuset har visat att lämningar efter ärkebiskopsborgen samt lämningar efter senare bebyggelse finns på platsen. Murresterna efter ärkebiskopsborgen låg som antagits mycket ytligt. Sammanlagt påträffades murar från borganläggningen i tre schakt (7,9 och 14). Troligen är det borgens norra och östra yttermurar som framkom i schakt 7. I schakt 14 framkom en kraftig skalmur vilken sannolikt utgör en del av borganläggningens norra rundel. Delar av den södra rundeln framkom i schakt 9.

Överensstämmelsen mellan de påträffade murarna och Kilhbergs planritning från 1886 är på vissa partier god, på andra partier inte lika bra. I schakt 7 stämmer den östra murens tjocklek väl överens med planen. Vid den norra rundeln finns dock inte en lika bra passning. Möjligen beror detta på att det nu grävda schaktet ligger på en annan höjdnivå än den som Kilhberg ritade (vilken nivå det rör sig om är oklart). Den norra delen av muren i schakt 14 kan möjligen utgöra ett parti som haft en skottglugg, fönster eller nisch. Ser man till de framkomna murarna i schakt 9 råder inte heller någon direkt samstämmighet med Kilbergs planritning. I schaktet påträffades ett murhorn vilket man på planen inte kan se någon motsvarighet till. I södra änden av schakt 9 grävdes en större fundamentsgrop. I gropen framkom en stående kallmur. Dess relation i förhållande till Kilhbergs plan placerar den mitt i ett utrymme i den södra rundeln. Möjligen motsvarar detta utrymme en torntrappa. Det är alltså möjligt att undersökningen även här berört en annan höjdnivå än den som uttrits av Kilhberg.

Undersökningsresultaten från schakt 7 och den östra yttermuren visade att muren troligen utgörs av en inre, ursprunglig mur och en yttre sekundär del. Den inre muren var 3,25 m tjock och den sekundära förtjockade delen var 2,25 m. Jämför man denna del med Kilhbergs planritning finner man en intressant överensstämmelse där en markering gjorts i muren. Denna markering har på Kilbergs plan ritats ut som en 2 m tjock inre mur med en 3 m tjock yttre del. Denna undersökning visar på det omvända förhållandet där den inre delen är ca 3 m och den yttre delen ca 2 m. En inre mur med en tjocklek på 3 m stämmer också bättre överens med borganläggningens övriga ursprungliga (den norra och den västra) murars tjocklek. I detta avsnitt måste alltså Kilbergs planritning ses som inkorrekt.

I Gustav Vasas brev omtalas kungsgården i Uppsala (som man får anta är den övertagna ärkebiskopsborgen) åtskilliga gånger och det tycks som om kungen ofta vistades här under 1530-talet (Hahr 1929, 139f). Troligen är det under 1530-talet som Gustav Vasa påbörjar arbetet med befästa och modernisera borganläggningen. De tillkomna delarna; den södra längan, den norra rundeln[?] och den södra rundeln (som möjligen aldrig fullbordades) visar på att ett starkt försvar eftersträvades. De tillbyggda delarna tycks kraftigt tilltagna vilket vittnar om en ny tids anda, en ny monumentalitet. Borgen hade troligen förstärkts försvarsmässigt redan vid återuppbyggnaden runt år 1500 men Gustav Vasa kom att

befästa anläggningen utefter nya principer (Hahr 1929, s 148). Från och med 1544 (ett år efter branden av staden och kungsgården på Islandet) sätter kungen igång med sina storslagna planer för Uppsalas återuppbyggnad och försvar. Brev och räkenskaper visar på en febril om- och tillbyggnation, bland annat med avsikt att stärka borgens försvar. De fanns även en önskan om att skaffa större bostadsutrymmen för den kungliga familjen med stor hovstat. Upprustningsarbetet av borgen pågick fram till slutet av 1540-talet då byggnadsarbetena koncentrerades till Kasåsen och det nya slottet (Kartaschew 1990, s 58).

Det som tilldrar sig intresse med det påbyggda sekundära förtjockade murpartiet i schakt 7 som beskrivits ovan är att det finns en viss samstämmighet med det historiska källmaterialet. Möjligen är denna sekundära påbyggnad gjord under 1530-40 talet i syfte att förstärka muren.

Schaktningsövervakningen i Universitetsparken har inte bara berört ärkebiskopsborgen, utan även lämningar från senare perioder. Den stenlagda ytan som påträffades i schakt 9 är sannolikt från 1700-talet. I schakt 10 framkom också resterna efter en byggnad i form av en stensyll. Denna har möjligen stått på platsen under 1600 tal. På Olof Rundbecks huskarta över det aktuella området tryckt 1679 framgår flera mindre hus vilka legat intill den norra rundeln, utefter S:t Olofsgatan (se figur 14). Något av dessa hus är troligen det samma som påträffats i schakt 10. Av Rudbecks huskarta framgår också bebyggelsen inom kvarteret Slottskilen. Vid schaktningsövervakningen var det endast schakt 1-3 som berörde detta område. Inga konstruktioner kunde iakttas men på platsen fanns spår efter raseringslager. På platsen har troligen mäktiga raseringslager efter borgen dumpats och det är därför svårt att få grepp om kulturlagrens representativitet inom det forna kvarteret Slottskilen. I schakt 6 vid universitetshuset nordvästra hörn påträffades rester efter en liten mur samt en stenläggning. Möjligen hör muren och stenläggningen samman med den bebyggelse som funnits i området under 1600-1800-tal och som även framgår på Rudbecks huskarta (se figur 14).

Sammanfattning

Hösten 2008 samt sensommaren och vinter 2009 genomfördes en arkeologisk schaktningsövervakning i Universitetsparken och kring universitetshuset i Uppsala. Orsaken till arbetet var att ledningar för ny belysning skulle grävas ner och sammanlagt grävdes ca 700 m schakt. Arbetet omfattade ny fasadbelysning av universitetshuset, ny belysning av Geijerstatyn samt ny och förbättrad parkbelysning. I arbetet ingick även övervakning av gropar för belysningsfundament och för schakt vid universitetshusets trappa.

Det aktuella området har en lång och komplex historia. Här låg under medeltid en stor ringmursborg, stora ärkebiskopsgården även kallad ärkebiskopsborgen. Vem som låtit uppföra ärkebiskopsborgen och exakt när detta skedde är oklart. Troligen anlades någon gång under 1300-talets andra hälft ett ärkebiskopsresidens på platsen. Detta kom möjligen under slutet av 1400-tal att förstärkas och byggas ut till en borganläggning. Ärkebiskopsborgen intogs av Gustav Vasa 1521 och tillföll kronan. Borgen användes troligen som kungsgård fram till det nya slottet på Kasåsen var bebodigt under slutet 1550-talet. Borgen förföll och på platsen lät Gustav II Adolf uppföra ett kungligt stall under mitten av 1620-talet. Drottning Kristina skänkte dock stallet och marken till akademien och här uppfördes 1665 en exercitieinstitution, där språk, ridning, fäktning och dans lärdes ut till adliga ynglingar. Exercitiegården stod fram till 1879 då det revs för att lämna plats för universitetshuset.

Schaktningsövervakningen i Universitetsparken och kring universitetshuset har visat att stora delar av ärkebiskopsborgen finns bevarade på platsen. Dessa lämningar ligger också väldigt ytligt, ibland direkt under marklagret. I schakten framkom delar efter borgens norra och östra yttermur, delar av den norra rundeln liksom troligen delar av den södra rundeln. Undersökningsresultaten visar att borgens östra mur troligen förstärkts med en sekundärt påbyggd östlig murdel. Denna förstärkning av muren stämmer väl med de historiska uppgifterna kring hur Gustav Vasa stärker borgens försvar. Undersökningsresultatet med den östra borgmuren visar också på att ringmursborgen yttermurar åt väster, norr och öster troligen från början byggdes lika tjocka. De framkomna lämningarna efter ärkebiskopsborgen har också gett en möjlighet att studera lämningarnas överensstämmelse den planritning som arkitekt CA Kilhberg upprättade över borgen i samband med rivningen av den 1886.

Förutom lämningar efter ärkebiskopsborgen så har bebyggelselämningar och stenlagda ytor framkommit i samband med schaktningsövervakningen. En stenläggning påträffades vid Biskopsgatan som troligen kan föras till 1700-tal. I ett schakt i Universitetsparkens västra del, mot S:t Olofsgatan påträffades lämningarna efter en stensyll. Denna byggnad har tolkats vara från 1600-tal. Ytterligare en fragmentarisk stenläggning samt en mindre mur påträffades på universitetshusets nordöst sida. Dessa lämningar har uppskattats vara från 1600-1800-tal.

Referenser

Arkiv

UM arkiv. Upplandsmuseet (UM) Topografiska arkivet

Litteratur och övriga källor

Anund, J 1994. Uppsalas medeltida skola och kulturlager i domkyrkoområdet. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar. UV Uppsala Rapport 1994:32. Uppsala.

Aurelius, T 1987. En byggmästares ruin. I: Universitetshuset i Uppsala 1887-1987. En Jubileumsbok, Red; Heinemann, T. Uppsala universitet 1987.

Broberg, M. 1996. Universitetshuset. Arkeologisk undersökning, Universitetshuset, Uppsala, Uppland. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar. UV Uppsala Rapport 1996:34. Uppsala.

Carlsson, R. manus. Uppsala domkyrka, vol 2 – Domkyrkan i Gamla Uppsala. Nuvarande domkyrkans omgivningar. Red. Bengtsson, H. Sveriges kyrkor vol 228. Kungl. Vitterhetsakademien 2010. Stockholm.

Elfwendahl, M 1996. Universitetsparken. Arkeologisk undersökning, Universitetsparken, Uppsala, Uppland. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar. UV Uppsala Rapport 1996:33. Uppsala.

Eriksson, A-L 1972. Rapport över antikvarisk övervakning och undersökning i samband med schaktning för dagvattenledning i Universitetsparken under tiden 30/10 – 22/11 1972. Arkivrapport 1972-12-06. Upplandsmuseet Topografiskt Arkiv.

Eriksson, A-L 1973. Rapport över övervakning i samband med schaktning längs grusgångarna i Universitetsparken under tiden 20-21 mars 1973. Arkivrapport 1973-04-18. Dnr 3/2. Upplandsmuseet Topografiskt Arkiv.

Eriksson, H 1999a. Universitetshuset, Uppsala. Arkeologisk schaktningsövervakning i källaren 1998-1999. Upplandsmuseet. Uppsala.

Eriksson, H 1999b. Ärkebiskopsgården, Kv. Prosten, Fjärdingen 21:1, Uppsala stad och kommun. Källaren. Dokumentation valv murverk södra rundeln, Uppsala gård. 1999.

Hahr, A 1929. Uppsalas forna ärkebiskopsborg, Sankt Eriks gård och dess historia. Upplands fornminnesförening. Uppsala.

Heinemann, T & Åman, A 1987. Program, Projekt och Arkitektur. I: Universitetshuset i Uppsala 1887-1987. En Jubileumsbok, Red; Heinemann, T. Uppsala universitet 1987.

Kartaschew, K 1990. En befästning i tiden. I Uppsala slott Vasaborgen. Red, Douhan, B. Uppsala.

Sundquist, N 1935-37. Stadshistoriska undersökningar i Uppsala 1934. I: Upplands fornminnesförenings tidsskrift XIII. Häfte 45:1-3. Uppsala

Sundquist, N 1970. Biskopsgården och »Styrbiskops»-gården i Uppsala. Ett »kapitel i sten» i Sveriges politiska historia och kyrkohistoria under unionstiden och äldre vasatiden. Särtryck ur Kyrkohistorisk årsskrift 1969. Uppsala.

Talvio, T. 1996. Myntning i Sverige 995-1995. Perioden 1724-1818-Sedlarnas århundrade. Mynt och pappersmynt från 1724 till 1818. Särtryck ur Numismatiska meddelanden XL, 1995. Kungliga Myntkabinettet 1995. Stockholm.

Tingström, B. 1969. Swedish coins, an illustrated reference book of swedish numismatics 1521-1968. Uppsala.

Århem, B. 2006. Kaklen från kvarteret Svalan. Från Klostermark till Hamnkvarter på 200 år. Vattugatan och kvarteret Svalan ca 1440-1640. Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelning. Arkeologisk rapport 2006:10. Stockholm.

Ölund, A 2008. Historicum, etapp III- Bebyggelse lämningar i universitetsparken. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseet rapport 2008:02. Uppsala.

Administrativa uppgifter

Plats: Universitetsparken, Uppsala. Etapp I- parken
RAÄ nr: 88
Fornlämningstyp: Kulturlager, bebyggelseämningar
Undersökningstyp: Schaktningsövervakning
Orsak till undersökningen: Schaktningar i samband med ny belysning
Undersökningsperiod: 24/9-6/10 2008
Höjdsystem: RH2000
Arkeologisk personal, Upplandsmuseet: Örjan Mattsson, Bent Syse och Linda Qviström
Upplandsmuseets dnr: Ar-624-08
Upplandsmuseets projektnummer: 8278
Beställare: Statens fastighetsverk
Handläggare på länsstyrelsen i Uppsala län: Ann Segerberg och Tina Fors.
Länsstyrelsens dnr: 431-6433-08
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2008-06-26
Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv
Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Plats: Universitetsparken, Uppsala. Etapp II- statyn
RAÄ nr: 88
Fornlämningstyp: Kulturlager, bebyggelseämningar
Undersökningstyp: Schaktningsövervakning
Orsak till undersökningen: Schaktningar i samband med ny belysning
Undersökningsperiod: 2/12-8/12 2008
Höjdsystem: RH2000
Arkeologisk personal, Upplandsmuseet: Anna Ölund
Upplandsmuseets dnr: Ar-684-09
Upplandsmuseets projektnummer: 8325
Beställare: Statens fastighetsverk
Handläggare på länsstyrelsen i Uppsala län: Tina Fors
Länsstyrelsens dnr: 431-10826-09
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2009-09-24
Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv
Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Plats: Universitetsparken, Uppsala. Etapp III- Universitetshuset
RAÄ nr: 88
Fornlämningstyp: Kulturlager, bebyggelseämningar
Undersökningstyp: Schaktningsövervakning
Orsak till undersökningen: Schaktningar i samband med ny fasadbelysning
Undersökningsperiod: 17/8-25/9 2008
Höjdsystem: RH2000
Arkeologisk personal, Upplandsmuseet: Anna Ölund
Upplandsmuseets dnr: Ar-521-09
Upplandsmuseets projektnummer: 8317
Beställare: Statens fastighetsverk
Handläggare på länsstyrelsen i Uppsala län: Tina Fors.
Länsstyrelsens dnr: 431-7087-09
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2009-08-06
Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv
Fynd: Inga fynd tillvaratogs